

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародні економічні відносини та іноземних мов»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВтаІМ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
на тему:
«РОЗВИТОК АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ»

Виконала здобувачка вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-22
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

_____ Галько Я.В.
« ____ » _____ 2026 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент

_____ Тетяна РЕШИТЬКО
« ____ » _____ 2026 р.

Рецензент _____

Центральноукраїнський національний технічний університет

Факультет економічний

Кафедра Міжнародних економічних відносин та іноземних мов

Рівень вищої освіти Бакалавр

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Іван МИЦЕНКО

«_____» _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКА) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Галько Ярослави Віталіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Розвиток аграрного ринку України в умовах європейської інтеграції

2. Керівник роботи

Решитько Тетяна Володимирівна, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою є дослідження сучасного стану аграрного ринку України, аналіз впливу євроінтеграційних процесів на його розвиток та обґрунтування стратегічних напрямів і механізмів удосконалення його функціонування в умовах інтеграції до Європейського Союзу.

Завдання: розкрити теоретичні підходи до визначення сутності аграрного ринку; дослідити вплив євроінтеграційних процесів на розвиток аграрного ринку України; узагальнити методичні підходи до оцінювання розвитку аграрного ринку; проаналізувати сучасний стан аграрного сектору України та основні тенденції його розвитку; здійснити аналіз зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України в умовах євроінтеграції; визначити основні виклики та перспективи інтеграції аграрного ринку України до Європейського Союзу; обґрунтувати стратегічні напрями розвитку аграрного ринку України; запропонувати механізми вдосконалення державного регулювання аграрного ринку в умовах євроінтеграції..

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	доц. Решитько Т.В.		
Розділ 2	доц. Решитько Т.В.		
Розділ 3	доц. Решитько Т.В.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	02.02.2026-13.02.2026	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	16.02.2026-06.03.2026	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	09.03.2026-10.04.2026	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	13.04.2025-08.05.2026	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	11.05.2026-17.05.2026	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	18.05.2026-31.05.2026	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.06.2026-07.06.2026	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	08.06.2026-11.06.2026	
9	Перевірка на плагіат	12.06.2026-16.06.2026	
10	Отримання відгуку наукового керівника	17.06.2026-21.06.2026	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	22.06.2026-25.06.2026	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис керівника

(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис здобувача

Анотація

Розвиток аграрного ринку України в умовах європейської інтеграції.– Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2026.

У бакалаврській роботі досліджено теоретичні та практичні аспекти розвитку аграрного ринку України в умовах європейської інтеграції. Розкрито сутність поняття аграрного ринку, узагальнено основні підходи до його визначення та методичні підходи до оцінювання розвитку. Проаналізовано сучасний стан аграрного сектору України, тенденції його розвитку, особливості зовнішньої торгівлі аграрною продукцією та вплив євроінтеграційних процесів на функціонування ринку.

Особливу увагу приділено дослідженню викликів, що постають перед аграрним ринком України в умовах війни, структурних трансформацій та адаптації до вимог Європейського Союзу. Визначено ключові проблеми, пов'язані із сировинною орієнтацією експорту, логістичними обмеженнями, інституційними бар'єрами та необхідністю гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Ключові слова: аграрний ринок, аграрний сектор, європейська інтеграція, зовнішня торгівля, державне регулювання, конкурентоспроможність, аграрна продукція, сталий розвиток.

Abstract

Development of Ukraine's Agricultural Market in the Context of European Integration. – Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis for the degree of higher education in the educational and professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2026.

This bachelor's thesis examines the theoretical and practical aspects of the development of Ukraine's agricultural market in the context of European integration. The essence of the concept of the agricultural market is revealed, the main approaches to its definition are generalized, and methodological approaches to assessing its development are analyzed. The current state of Ukraine's agricultural sector, development trends, the specifics of foreign trade in agricultural products, and the impact of European integration processes on market functioning are examined.

Particular attention is paid to the challenges faced by Ukraine's agricultural market in the context of war, structural transformations, and adaptation to European Union requirements. The key problems related to the raw material orientation of exports, logistical constraints, institutional barriers, and the need to harmonize national legislation with European standards are identified.

Keywords: agricultural market, agricultural sector, European integration, foreign trade, state regulation, competitiveness, agricultural products, sustainable development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРАРНОГО РИНКУ	9
1.1 Теоретичні підходи до визначення сутності аграрного ринку	9
1.2 Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток аграрного ринку України	12
1.3 Методи та інструменти оцінювання розвитку аграрного ринку.....	18
Висновки до розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ..	33
2.1. Аналіз сучасного стану аграрного сектору України та тенденцій його розвитку	33
2.2. Аналіз зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України в умовах євроінтеграції	43
2.3. Виклики та перспективи інтеграції аграрного ринку України до Європейського Союзу	52
Висновки до розділу.....	61
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	63
3.1. Стратегічні напрями розвитку аграрного ринку України в умовах євроінтеграції	63
3.2. Удосконалення механізмів державного регулювання аграрного ринку України в умовах євроінтеграції.....	70
Висновки до розділу.....	77
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Аграрний сектор традиційно займає стратегічно важливе місце в економіці України, виступаючи одним із ключових джерел формування валового внутрішнього продукту, забезпечення валютних надходжень та підтримання продовольчої безпеки держави. Україна володіє значним природно-ресурсним потенціалом, сприятливими кліматичними умовами та вигідним географічним розташуванням, що формує об'єктивні передумови для розвитку конкурентоспроможного аграрного виробництва та зміцнення позицій на міжнародному ринку сільськогосподарської продукції. Водночас сучасний розвиток аграрного ринку відбувається в умовах значних трансформаційних змін, зумовлених як внутрішніми економічними процесами, так і зовнішніми викликами.

Особливого значення в сучасних умовах набуває європейський вектор розвитку України, який визначає не лише зовнішньополітичний курс держави, а й напрями структурної модернізації національної економіки. Європейська інтеграція відкриває нові можливості для розвитку аграрного ринку, розширення експортного потенціалу, залучення інвестицій, впровадження сучасних стандартів якості та безпечності продукції, а також інтеграції українських виробників до європейських ланцюгів створення доданої вартості. Водночас цей процес супроводжується необхідністю адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу, модернізації інституційного середовища, посилення конкурентоспроможності аграрного сектору та подолання численних структурних обмежень.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що аграрний ринок України, попри значний потенціал розвитку, продовжує зберігати сировинно орієнтований характер, що робить його вразливим до коливань світової кон'юнктури, логістичних ризиків та геополітичних потрясінь. Повномасштабна військова агресія Російської Федерації суттєво загострила існуючі проблеми,

спричинивши втрату частини виробничого потенціалу, порушення традиційних логістичних маршрутів, зростання виробничих витрат та зниження загальної ефективності функціонування аграрного сектору. За таких умов питання пошуку стратегічних напрямів розвитку аграрного ринку, його адаптації до європейських стандартів та формування ефективних механізмів державного регулювання набувають особливої практичної значущості.

Теоретичні та прикладні аспекти функціонування аграрного ринку, його розвитку, державного регулювання та інтеграції у міжнародний економічний простір досліджували численні вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких: В. І. Семчик, П. Т. Саблук, Ю. С. Коваленко, В. А. Мамчур, О. Мороз, І. Ю. Крижановська, Н. І. Прокопенко, а також інші дослідники, праці яких присвячені проблемам розвитку аграрного сектору, оцінювання його ефективності та адаптації до сучасних економічних викликів. Проте динамічність євроінтеграційних процесів, зміна зовнішньоекономічних умов та вплив воєнних ризиків потребують подальшого поглибленого дослідження цієї проблематики.

Метою бакалаврської роботи є дослідження сучасного стану аграрного ринку України, аналіз впливу євроінтеграційних процесів на його розвиток та обґрунтування стратегічних напрямів і механізмів удосконалення його функціонування в умовах інтеграції до Європейського Союзу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- розкрити теоретичні підходи до визначення сутності аграрного ринку;
- дослідити вплив євроінтеграційних процесів на розвиток аграрного ринку України;
- узагальнити методичні підходи до оцінювання розвитку аграрного ринку;

- проаналізувати сучасний стан аграрного сектору України та основні тенденції його розвитку;
- здійснити аналіз зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України в умовах євроінтеграції;
- визначити основні виклики та перспективи інтеграції аграрного ринку України до Європейського Союзу;
- обґрунтувати стратегічні напрями розвитку аграрного ринку України;
- запропонувати механізми вдосконалення державного регулювання аграрного ринку в умовах євроінтеграції.

Об’єктом дослідження є аграрний ринок України в умовах сучасних економічних трансформацій.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку аграрного ринку України в контексті європейської інтеграції.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи аналізу і синтезу, узагальнення, порівняння, системного підходу, економіко-статистичного аналізу, графічного методу, економіко-математичного моделювання, а також методи стратегічного аналізу.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України та Європейського Союзу, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, міжнародних організацій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, аналітичні звіти та офіційні джерела з питань розвитку аграрного ринку.

Основний зміст роботи викладений на 85 сторінках. Робота містить 2 таблиці та 22 рисунки. Список використаної літератури налічує 29 позицій та міститься на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

1.1 Теоретичні підходи до визначення сутності аграрного ринку

Для глибшого розуміння сутності поняття «аграрний ринок» і визначення його специфічних характеристик доцільно передусім звернутися до загального трактування категорії «ринок». В економічній теорії ринок визначають як сферу взаємодії між продавцями та покупцями, у межах якої формуються економічні відносини, що забезпечують обмін товарами та реалізацію результатів господарської діяльності. Як одна з базових категорій товарного виробництва, ринок відображає систему економічних взаємозв'язків, які виникають у процесі товарного обміну та характеризують виробничі відносини між його учасниками. Його соціально-економічна роль полягає у сприянні суспільному відтворенню, реалізації створеного суспільного продукту та задоволенні потреб населення [1].

Поняття аграрного ринку походить від загального розуміння ринку, проте має низку специфічних ознак, що зумовлюють існування різних наукових підходів до його інтерпретації.

У межах правового підходу аграрний ринок розглядається як сфера товарного обігу, в якій взаємодіють продавці та покупці, представлені фізичними й юридичними особами, органами місцевого самоврядування або державою. Зокрема, В. І. Семчик трактує аграрний ринок як систему відносин, що функціонує відповідно до норм чинного законодавства у сфері аграрних ринків та реалізується через укладення й виконання договорів купівлі-продажу, а також інших цивільно-правових угод, що здійснюються на добровільній основі за визначеними цінами [2].

Більш конкретизоване визначення міститься в Законі України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», де аграрний ринок тлумачиться як сукупність правовідносин, що виникають у процесі укладення та виконання цивільно-правових договорів, предметом яких є

сільськогосподарська продукція [3]. Водночас таке визначення зосереджується переважно на юридичній складовій, не охоплюючи повною мірою економічну сутність цього явища.

Окрім правового підходу, у наукових дослідженнях поширеними є економічний і системний підходи до розуміння аграрного ринку. Відповідно до них, аграрний ринок розглядається як складна система економічних взаємовідносин між різними учасниками ринкового середовища — виробниками, споживачами, посередницькими структурами та іншими суб'єктами, що виникають у процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання аграрної продукції. Наприклад, Сухий П. О. визначає аграрний ринок як систему товарно-грошових відносин у межах аграрного сектору, де під впливом співвідношення попиту та пропозиції формуються ціни на товари й послуги, а також здійснюються операції з їх реалізації та придбання [4].

Коваленко Ю. С. розглядає аграрний ринок як сукупність інституційних структур, механізмів та ресурсного забезпечення, функціонування яких спрямоване на координацію й регулювання агропромислового виробництва країни з метою задоволення споживчого попиту [5].

За визначенням Саблука П. Т., аграрний ринок є сферою економічної взаємодії між суб'єктами господарювання, у межах якої забезпечуються виробництво та вільний обіг сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологічних рішень, засобів виробництва, а також послуг, необхідних для ефективного функціонування агропромислового комплексу [6].

Мороз О. акцентує увагу на економічній сутності аграрного ринку, підкреслюючи його складну багаторівневу структуру. На його думку, аграрний ринок складається з окремих спеціалізованих сегментів, серед яких ринки зернової продукції, цукру, овочів та інших видів сільськогосподарських товарів [7].

Науковці Польова О. та Гусонька Д. трактують ринок аграрної продукції як систему спеціалізованих ринків сільськогосподарської продукції та товарів її переробки, фактично ототожнюючи його з продовольчим ринком. При цьому в межах такого підходу не враховуються ринки аграрних технологій, засобів виробництва та земельних ресурсів. Характерною рисою цього трактування є акцент на свободі ціноутворення для товаровиробників за одночасного державного контролю над рівнем торговельних націнок, що встановлюються посередниками [12].

Зважаючи на багатоманітність наукових підходів до визначення сутності аграрного ринку, особливої уваги заслуговує інституціональний підхід, розроблений Мамчуром В. А., у межах якого аграрний ринок розглядається як цілісна інституціональна система [8]. Посилення значення аграрного бізнесу як джерела формування нових підприємницьких структур свідчить про його здатність до саморозвитку та відтворення. У такому контексті аграрний ринок постає як ефективний економічний інститут, що забезпечує взаємодію вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків між підприємствами, установами й іншими учасниками ринкових відносин на всіх етапах аграрного виробничого циклу — від виробництва і переробки до зберігання, логістики та реалізації продукції. Крім того, він формує систему правил і норм, що регламентують діяльність усіх учасників ринку [9].

У цьому контексті поняття інституту розуміється як створена суспільством, державою або окремими суб'єктами інституційна структура, яка виконує функції економічного механізму організації взаємодії. Інституції, своєю чергою, трактуються як усталені норми поведінки, правила, соціальні установки та санкції, що визначають характер взаємодії між суб'єктами ринкових відносин [9].

Аналіз наукових джерел і наявних підходів свідчить про існування широкого спектра концепцій щодо трактування аграрного ринку, кожна з яких

акцентує увагу на певних аспектах цього складного економічного явища. Водночас значна частина існуючих визначень не повною мірою враховує специфіку аграрного ринку як інституціонально-економічної системи. У межах інституціонального підходу Мамчур В. А. визначає аграрний ринок як простір економічних, соціальних і господарських відносин між усіма учасниками ринкового середовища, функціонування якого базується на координації, взаємодії та управлінні процесами виробництва, обміну, зберігання, транспортування, розподілу й реалізації продукції. Такий ринок охоплює значну кількість спеціалізованих сегментів і водночас створює ефективне середовище для їх функціонування шляхом формування відповідних механізмів взаємодії та правил діяльності, що спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки держави й задоволення потреб населення [9].

1.2 Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток аграрного ринку України

Європейська інтеграція є одним із визначальних стратегічних напрямів розвитку України, який формує її зовнішньополітичні орієнтири та зумовлює масштабні трансформаційні процеси в усіх секторах національної економіки, зокрема в аграрній сфері та функціонуванні аграрного ринку.

Одним із перших важливих етапів інтеграції України до європейського простору в аграрній сфері стало підписання 14 червня 1994 року Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом [10], яка сформувала правові засади для подальшого розвитку двосторонньої співпраці. Відповідно до статті 60 цього документа, співробітництво у сфері сільського господарства та агропромислового комплексу було спрямоване на підтримку реформування аграрного сектору, його модернізацію, структурну перебудову та приватизаційні процеси. Крім того, угода передбачала сприяння розвитку внутрішнього та зовнішнього ринків збуту української аграрної продукції за

умови дотримання екологічних стандартів і забезпечення продовольчої стабільності. Окремий акцент було зроблено на поступовому узгодженні національних технічних стандартів із вимогами Європейського Співтовариства, включаючи санітарні та фітосанітарні норми [10].

Наступним важливим етапом євроінтеграційного процесу стало укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також започаткування процедури набуття членства в ЄС, що обумовило необхідність прискореного адаптування вітчизняного аграрного ринку до стандартів, правил і механізмів функціонування Спільного аграрного ринку Європейського Союзу [11].

Вагомий вплив на розвиток аграрного ринку України мало створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, що відкрило для українських товаровиробників доступ до одного з найбільших міжнародних ринків збуту та сприяло збільшенню обсягів експорту аграрної продукції. Водночас торговельна лібералізація посилила конкурентний тиск на внутрішньому ринку через активізацію присутності європейських виробників.

Згідно з положеннями Угоди про асоціацію, Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації значної частини законодавства Європейського Союзу, передусім у сферах санітарних і фітосанітарних заходів, гарантування безпечності харчової продукції, захисту прав споживачів, а також регулювання географічних зазначень. Виконання цих зобов'язань сприяє підвищенню якості та безпечності української аграрної продукції, а також зміцненню її конкурентоспроможності на міжнародних ринках [11].

Угода про асоціацію є найбільш комплексним двостороннім нормативно-правовим документом, укладеним між Україною та Європейським Союзом. Її положення охоплюють широкий спектр напрямів співпраці та передбачають поглиблення політичної й економічної інтеграції шляхом системного

наближення національного законодавства до європейської нормативно-правової бази.

Зокрема, у сфері агропромислового комплексу стаття 403 Угоди визначає прагнення сторін до розвитку співробітництва у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій через поступове узгодження аграрної політики й нормативно-правового регулювання. Водночас стаття 404 конкретизує зобов'язання України щодо поетапного впровадження регуляторних стандартів Європейського Союзу. Це охоплює питання забезпечення безпечності харчових продуктів, контролю за використанням засобів захисту рослин, дотримання стандартів гуманного поводження з тваринами, підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, забезпечення прозорості ринкових механізмів та формування сприятливого інвестиційного середовища [12].

На сучасному етапі повне та належне виконання положень Угоди про асоціацію розглядається як один із ключових чинників на шляху до набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі. У цьому контексті важливим орієнтиром для модернізації національної аграрної політики виступає Спільна аграрна політика ЄС, яка є одним із базових механізмів економічної інтеграції Європейського Союзу та слугує ефективною моделлю забезпечення стабільного й збалансованого розвитку аграрного сектору.

Євроінтеграційний вектор розвитку України також зумовлює глибокі інституційні трансформації в аграрній сфері. Під впливом цих процесів національний аграрний ринок проходить етап якісного оновлення та структурних змін за кількома стратегічно важливими напрямками.

Одним із ключових напрямів виступає структурна перебудова аграрного ринку з орієнтацією на експортний розвиток. У межах цього процесу відбуваються зміни як у географічній, так і в товарній структурі зовнішньої торгівлі аграрною продукцією. Європейський Союз поступово став одним із провідних торговельних партнерів України в аграрній сфері, що стимулює

вітчизняних виробників до нарощування випуску продукції з вищою доданою вартістю, зокрема продукції переробки та органічних товарів, які відповідають стандартам європейського ринку. Одночасно актуалізується необхідність модернізації логістичної інфраструктури та розвитку вертикально інтегрованих виробничо-збутових ланцюгів для забезпечення безперебійного постачання продукції.

Іншим важливим напрямом трансформації є адаптація до європейських вимог щодо якості та безпечності аграрної продукції. Це передбачає приведення виробничих процесів у відповідність до стандартів Європейського Союзу у сфері контролю якості, санітарного та фітосанітарного регулювання, а також гарантування безпечності харчової продукції.

Важливим аспектом є також розвиток конкурентного ринкового середовища. Лібералізація ринкового доступу посилює конкурентний тиск, що спонукає українських товаровиробників до оптимізації витрат, підвищення ефективності виробництва та впровадження інноваційних технологічних рішень. У таких умовах зростає роль великих агропромислових підприємств, які володіють достатніми фінансовими, технологічними та організаційними ресурсами для оперативної адаптації до європейських стандартів. Водночас для малих і середніх фермерських господарств особливого значення набуває розвиток коопераційних форм господарювання, що дає змогу досягти економії на масштабах виробництва та зміцнити ринкові позиції.

Окремим важливим напрямом трансформації є реформування системи державного регулювання та підтримки аграрного сектору. Європейська інтеграція передбачає перегляд чинних механізмів державної підтримки аграрного виробництва, зокрема поступову відмову від інструментів, що не відповідають вимогам Світової організації торгівлі та положенням Угоди про асоціацію, насамперед від форм прямого субсидування, які можуть спотворювати конкурентне середовище. Натомість дедалі більшого значення

набуває впровадження механізмів підтримки, узгоджених із принципами Спільної аграрної політики Європейського Союзу.

Галан В. О. та Самойлова А. Р. [26], аналізуючи сучасний стан аграрного сектору України в умовах реформування та адаптації до вимог Спільної аграрної політики Європейського Союзу, акцентують увагу на одній із ключових інституційних проблем — відсутності чітко сформованої та офіційно затвердженої національної аграрної стратегії. До завершення 2022 року функцію стратегічного орієнтира частково виконувала «Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 року» [13]. Основною метою цього документа було створення організаційно-економічних передумов для ефективного, соціально орієнтованого розвитку аграрного сектору, забезпечення промисловості необхідною сировинною базою, а населення — якісною та безпечною продукцією вітчизняного виробництва. Крім того, серед стратегічних завдань програми визначалися нарощування виробництва продукції з високою доданою вартістю та зміцнення позицій України на міжнародному продовольчому ринку [13].

Попри те, що після початку повномасштабної війни нових комплексних стратегічних документів щодо розвитку аграрної сфери ухвалено не було, державна політика зберегла послідовність у реалізації євроінтеграційного курсу. На сучасному етапі простежується системний підхід органів державної влади до прискореного наближення національного законодавства до правових норм Європейського Союзу. Після отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року процес гармонізації національної правової системи з *acquis communautaire* істотно активізувався.

Одним із важливих етапів цього процесу стала започаткована у 2023 році процедура самооцінки відповідності, яка передбачала первинний аналіз рівня імплементації норм права Європейського Союзу в національне законодавство. За результатами цього аналізу, оприлюдненими наприкінці 2023 року, було

встановлено необхідність адаптації понад 3000 нормативно-правових актів ЄС, що свідчить про масштабність майбутніх реформ. Такий обсяг завдань підтверджує не лише серйозність взятих Україною євроінтеграційних зобов'язань, а й інституційну спроможність держави реалізовувати комплексні правові трансформації навіть в умовах воєнного стану [12].

Вагому роль у законодавчому забезпеченні євроінтеграційних трансформацій відігравав Комітет Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики. До ключових напрямів його діяльності у 2023 році належали подальше впровадження земельної реформи, адаптація національної нормативно-правової бази до вимог *acquis communautaire*, а також удосконалення механізмів державної підтримки аграрних товаровиробників відповідно до європейських підходів у сфері регулювання державної допомоги.

Окреме значення мало здійснення парламентського контролю за реалізацією ухвалених законодавчих рішень, що сприяло підвищенню ефективності їх практичного виконання. Важливими також стали ініціативи, спрямовані на спрощення процедур оформлення прав на землю, розвиток прозорих електронних аукціонних механізмів, а також підвищення ефективності управління державними сільськогосподарськими земельними ресурсами.

Усі зазначені заходи є практичним втіленням положень розділів IV і V Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, які регулюють питання гармонізації аграрної політики, управління земельними ресурсами та розвитку сільських територій [12].

Водночас, поряд із позитивними наслідками, європейська інтеграція супроводжується низкою викликів, що безпосередньо впливають на функціонування аграрного ринку. Одним із них є високі вимоги Європейського Союзу до якості продукції, а також до дотримання санітарних і фітосанітарних стандартів, які фактично виконують роль нетарифних бар'єрів для доступу на європейський ринок. Дотримання зазначених вимог вимагає систематичного

контролю та безперервного моніторингу. та офіційного підтвердження відповідності з боку компетентних українських інституцій.

Ще однією суттєвою проблемою залишаються обмежені фінансові ресурси малих фермерських господарств, які нерідко не мають достатніх можливостей для впровадження дороговартісних європейських стандартів виробництва, проходження сертифікації та забезпечення систем контролю якості. У перспективі це призведе до зниження їх конкурентоспроможності та поступового витіснення з ринкового середовища.

Крім того, результативність адаптації аграрного сектору значною мірою визначається ефективністю функціонування державних інституцій, насамперед їхньою спроможністю своєчасно розробляти необхідні нормативно-правові зміни, забезпечувати їх практичну імплементацію та здійснювати належний нагляд за виконанням ухвалених рішень.

Отже, євроінтеграційні процеси є важливим каталізатором масштабної трансформації вітчизняного аграрного ринку, сприяючи поступовому переходу від моделі, що базується переважно на експорті сировинної продукції, до моделі виробництва конкурентоспроможної продукції високої якості, інтегрованої у міжнародні продовольчі ланцюги створення вартості. Ефективність цієї трансформації значною мірою залежатиме від темпів реформ, їх послідовності, а також здатності всіх учасників ринку адаптуватися до нових економічних і регуляторних умов.

1.3 Методи та інструменти оцінювання розвитку аграрного ринку

У процесі розроблення ефективної політики розвитку ринків аграрної продукції особливої ваги набуває оцінювання їхнього актуального стану та визначення перспектив подальшого функціонування. У зв'язку з цим важливим є дослідження науково-методичних підходів, що застосовуються для аналізу аграрних ринків. Опрацювання наукової літератури з цієї тематики засвідчує,

що більшість дослідників переважно зосереджуються на окремих методиках оцінювання аграрного потенціалу, ринку сільськогосподарської продукції або аграрного сектору в цілому, не формуючи комплексного підходу до його всебічного аналізу.

На сучасному етапі в науковій площині не сформовано єдиного універсального теоретико-методичного підходу до оцінювання аграрного сектору, що зумовлює фрагментарність значної кількості досліджень, орієнтованих на аналіз лише окремих аспектів його функціонування. Зокрема, В. І. Криленко основну увагу приділяє проблематиці підвищення ефективності державної підтримки аграрної галузі, застосовуючи трендовий аналіз показників сукупної державної підтримки [14]. Натомість І. М. Куліш і Л. Б. Гнатишин використовують рейтингові методи оцінювання, зокрема підходи, що ґрунтуються на стандартизованих коефіцієнтах відхилення від еталонних показників або універсальному коефіцієнті використання потенціалу, з метою ранжування регіонів за рівнем ефективності реалізації їхнього ресурсного потенціалу [1].

Методичний підхід, запропонований Т. В. Остапенко, передбачає інтеграцію кількох аналітичних інструментів для комплексного оцінювання економічного потенціалу агропромислового комплексу. У межах такого підходу для визначення значущості окремих факторів впливу активно застосовуються методи експертного оцінювання, тоді як інтегральний показник розраховується як середнє арифметичне значення на основі заздалегідь визначеної системи критеріїв [15]. Серед якісних методів, що також використовуються для аналізу аграрного сектору, варто виокремити сценарний підхід, метод «мозкового штурму» та метод аналізу ієрархій, який дає змогу впорядковувати складні проблеми шляхом їх декомпозиції на простіші взаємопов'язані елементи.

З урахуванням недоліків існуючих методичних підходів, які переважно акцентують увагу на окремих напрямках розвитку аграрного сектору та

недостатньо враховують роль аграрного потенціалу у зміцненні економічної безпеки держави, Григоренко Я. О. пропонує застосування комбінованого підходу до оцінювання. Його сутність полягає у поєднанні кількісних і якісних методів аналізу, що забезпечує інтеграцію математичних інструментів із евристичними методиками для більш всебічного дослідження (рис. 1.1) [16].

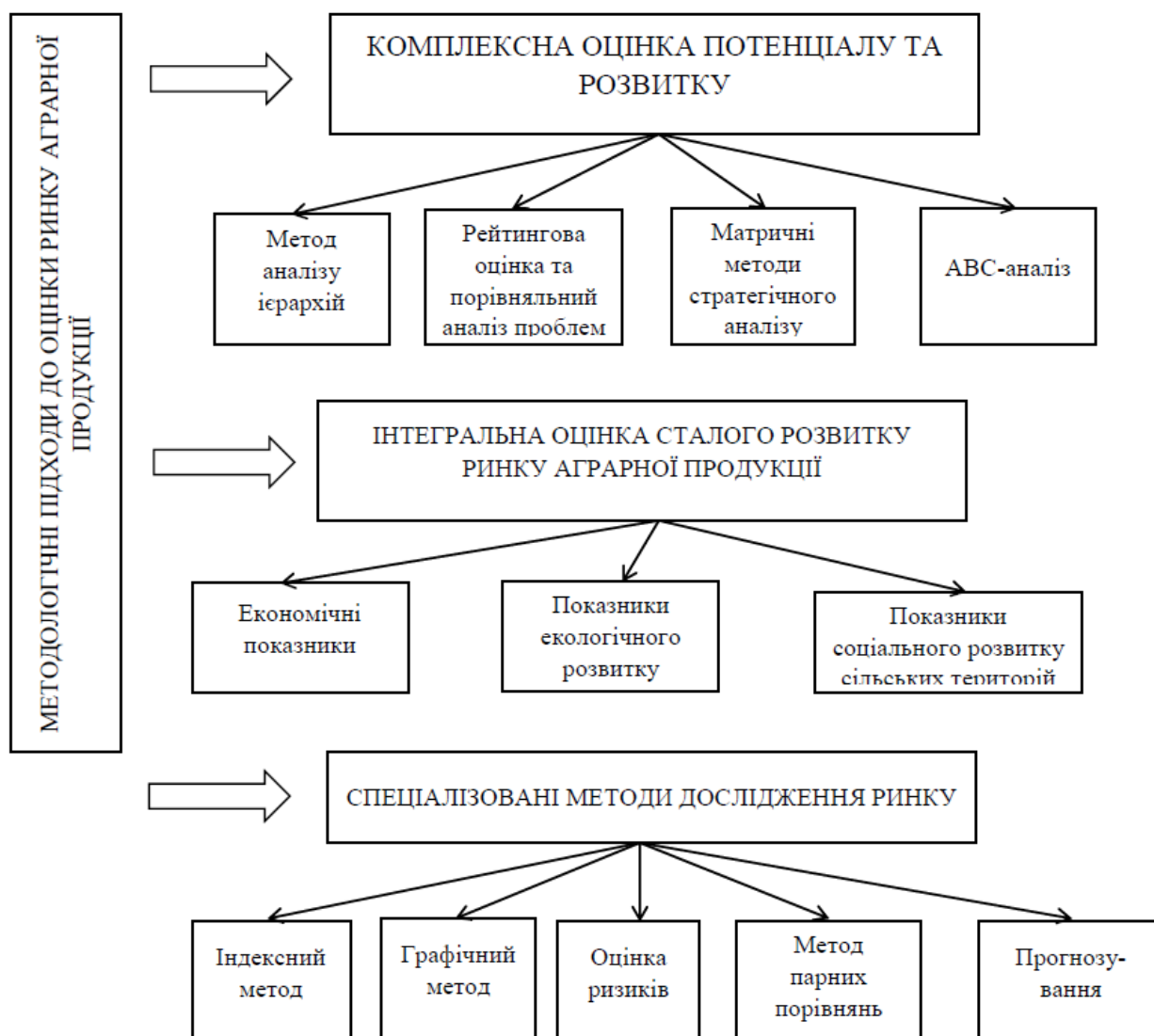

Рис. 1.1 Методологічні підходи до оцінки ринку аграрної продукції

Джерело: побудовано автором [16-18]

Комплексний аналіз регіональних особливостей аграрного потенціалу в межах цього підходу передбачає проходження кількох взаємопов'язаних етапів. Початковим кроком є системне дослідження проблеми з її подальшою структуризацією за допомогою методу аналізу ієрархій, у межах якого центральною метою виступає оцінювання аграрного потенціалу з позицій забезпечення економічної безпеки. Наступним етапом є формування інформаційно-аналітичної бази на основі системи показників нижчих рівнів ієрархічної моделі, що супроводжується перевіркою репрезентативності та достовірності вибірових даних із використанням кореляційного аналізу.

Подальший етап передбачає розрахунок комплексного інтегрального показника шляхом застосування методів порівняльного кількісного оцінювання. Завершальна стадія охоплює інтерпретацію отриманих результатів через поєднання рейтингових методів із інструментами стратегічного аналізу та менеджменту, зокрема матрицею МакКінзі, ABC-аналізом і методами статистичного групування. Використання такого підходу дає змогу сформувати цілісне уявлення про поточний стан аграрного сектору, рівень його потенціалу та можливі напрями подальшого розвитку [18].

Інтеграція зазначених методів є однією з ключових характеристик комплексного підходу, оскільки сприяє підвищенню рівня об'єктивності та надійності інформаційної основи для використання матричних аналітичних інструментів, які часто піддаються критиці через їх залежність від суб'єктивних експертних оцінок. Зокрема, застосування матриці МакКінзі дає можливість здійснювати класифікацію регіонів за рівнем розвитку аграрного потенціалу та ефективністю його використання, тоді як ABC-аналіз, заснований на принципі Парето («20/80»), дозволяє групувати регіони залежно від їхнього внеску у формування загального результату.

Використання такого інтегрованого підходу створює передумови для виокремлення пріоритетних груп регіонів, які можуть розглядатися як «точки

економічного зростання», оскільки саме вони формують найбільш суттєвий вплив на загальний рівень розвитку аграрного потенціалу держави. Це, своєю чергою, забезпечує основу для розроблення стратегічно обґрунтованих напрямів розвитку, орієнтованих насамперед на ці території [16].

Результати рейтингового оцінювання у поєднанні із системним моніторингом виступають важливим інструментом визначення пріоритетних орієнтирів державної регіональної політики. У сучасних умовах формування такої політики в Україні ґрунтується на синтезі двох базових теоретичних підходів.

Першим із таких підходів є неокласичний, у межах якого регіональні диспропорції трактуються як тимчасові відхилення від стану економічної рівноваги, що потребують коригування через подолання наявних соціально-економічних дисбалансів. Відповідно до цієї концепції, державна політика має бути спрямована на вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку між регіонами.

Другий підхід базується на теорії кумулятивного зростання, згідно з якою нерівномірність регіонального розвитку розглядається як закономірна та відносно стабільна характеристика економічної системи. У межах цього підходу ключова увага приділяється активізації внутрішнього потенціалу окремих регіонів, а також формуванню умов для їх прискореного та випереджального економічного розвитку [16].

Отже, комплексний підхід до оцінювання аграрного потенціалу, що інтегрує кількісні аналітичні методи, метод аналізу ієрархій та інструменти стратегічного менеджменту, створює науково обґрунтовану основу для визначення стратегічних пріоритетів розвитку аграрного сектору України в контексті посилення економічної безпеки держави.

Одним із найбільш актуальних сучасних підходів до аналізу аграрного ринку є його оцінювання крізь призму концепції сталого розвитку. Значення

такого підходу суттєво посилюється в умовах сучасних глобальних економічних, соціальних та екологічних викликів, оскільки сталий розвиток аграрного сектору виступає важливою передумовою забезпечення не лише національної, а й міжнародної продовольчої безпеки. Водночас він формує підґрунтя для довгострокового економічного зростання, зміцнення соціальної стабільності та підтримання екологічної збалансованості.

Оцінювання сталого розвитку аграрного сектору ґрунтується на застосуванні комплексного підходу, який охоплює взаємопов'язані економічні, соціальні та екологічні складові. Потреба у розробленні та впровадженні ефективних методичних інструментів такого оцінювання зумовлена необхідністю забезпечення раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, активізації впровадження інноваційних технологій у виробничі процеси, а також зменшення негативного впливу аграрної діяльності на довкілля.

Науковий підхід Прокопенко Н. І. передбачає розгляд концепції сталого розвитку аграрного сектору через призму трьох взаємопов'язаних основних складових [18].

Першою складовою є економічна стійкість, яка передбачає забезпечення стабільної прибутковості діяльності аграрних підприємств, підвищення ефективності використання фінансових, матеріальних і природних ресурсів, зростання продуктивності виробництва, інтенсивне впровадження інноваційних технологій, а також розширення можливостей доступу до ринків збуту.

Другим складником є соціальна стійкість, яка передбачає формування належних умов праці в сільській місцевості, розвиток соціальної та виробничої інфраструктури, підвищення рівня добробуту сільського населення, зміцнення соціальної стабільності та забезпечення інклюзивного розвитку територіальних громад.

Третім компонентом виступає екологічна стійкість, що охоплює збереження та відтворення природно-ресурсного потенціалу, впровадження екологічно безпечних технологій, мінімізацію негативного антропогенного впливу на довкілля, скорочення обсягів шкідливих викидів, відновлення родючості ґрунтів і підтримання біологічного різноманіття [18].

Методичний підхід до оцінювання сталого розвитку аграрного ринку передбачає послідовну реалізацію взаємопов'язаних етапів, починаючи з визначення релевантної системи індикаторів і завершуючи розрахунком інтегрального показника сталого розвитку.

Першим етапом є формування системи індикаторів сталого розвитку, які виступають ключовим інструментом для оцінювання рівня збалансованого функціонування аграрного сектору. Використання таких індикаторів дає можливість здійснити аналіз поточного стану галузі, виявити проблемні аспекти її розвитку, оцінити результативність реалізованих заходів, а також відстежувати динаміку змін у часі, створюючи інформаційне підґрунтя для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

Економічні індикатори відображають рівень економічної стійкості аграрного сектору та спроможність його суб'єктів забезпечувати ефективну й прибуткову діяльність у довгостроковій перспективі. До основних показників цієї категорії належать продуктивність праці, рівень рентабельності, обсяги інвестицій, експортні показники аграрної продукції, а також доступність фінансових ресурсів для суб'єктів господарювання.

Екологічні індикатори характеризують ефективність використання природно-ресурсного потенціалу та ступінь екологічної відповідальності аграрного виробництва. До цієї групи належать показники викидів парникових газів, стану земельних ресурсів, рівня деградації та ерозійних процесів ґрунтів, масштабів використання водних ресурсів, стану біорізноманіття, а також інтенсивності застосування засобів захисту рослин і мінеральних добрив.

Соціальні індикатори відображають рівень соціальної стійкості аграрного сектору та умови формування людського капіталу в сільській місцевості. До ключових показників цієї групи належать рівень зайнятості сільського населення, рівень доходів, масштаби трудової міграції, а також доступність освітніх і медичних послуг.

Другим етапом є збір, систематизація та аналітичне опрацювання інформації, що передбачає акумулювання достовірних даних за всіма визначеними індикаторами на різних рівнях аграрного виробництва та в різних регіональних розрізах. Проведення такого аналізу дозволяє виявити актуальні тенденції розвитку галузі, а також визначити проблемні напрями, що потребують подальшого вдосконалення.

Наступний етап передбачає використання кількісних і якісних методів оцінювання. Для аналізу рівня сталого розвитку застосовуються кількісні аналітичні інструменти, серед яких економетричний аналіз, розрахунок індексних показників сталого розвитку та методи порівняльного оцінювання. Водночас якісний аналіз може охоплювати проведення експертних опитувань, вивчення позицій представників аграрного бізнесу, фермерських господарств та інших учасників ринку, а також соціологічне дослідження умов життя сільського населення.

Важливим складником інтегрального оцінювання є нормалізація вхідних показників, необхідність якої зумовлена відмінностями в одиницях виміру, масштабах та характері впливу окремих індикаторів на загальний рівень сталого розвитку. Проведення нормалізації дає змогу привести різномірні показники до єдиної порівняльної шкали, що створює методичну основу для подальшого коректного інтегрального аналізу.

Ця процедура охоплює кілька послідовних етапів. Насамперед здійснюється класифікація індикаторів на стимулюючі та дестимулюючі показники. До стимуляторів належать індикатори, зростання значень яких

позитивно впливає на рівень сталого розвитку, зокрема врожайність або рівень доходів сільського населення. Натомість до дестимуляторів відносять показники, збільшення яких сигналізує про негативні тенденції розвитку, наприклад обсяги викидів парникових газів або надмірне використання мінеральних добрив.

Черговий етапом є визначення оптимального способу нормалізації показників. Для індикаторів-стимуляторів використовується стандартна процедура нормалізації, тоді як для дестимуляторів застосовується метод інверсії значень, що дає змогу коректно врахувати їхній негативний вплив у загальній системі оцінювання.

Після цього здійснюється обчислення нормалізованих показників, що дозволяє привести всі індикатори до єдиної порівняльної шкали. На основі отриманих результатів проводиться агрегування показників для формування узагальненої оцінки.

Окремим завершальним етапом виступає розрахунок композитного та інтегрального індексів сталого розвитку. Композитний індикатор економічної складової об'єднує ключові показники економічної стійкості, зокрема продуктивність праці, обсяги виробництва, інвестиційну активність, рівень експорту, показники рентабельності та ефективність використання ресурсів, що дає змогу оцінити загальний рівень економічної результативності аграрного сектору.

Розрахунок композитного індикатора здійснюється як зважена сума нормалізованих показників, де кожному індикатору надається певний ваговий коефіцієнт відповідно до його значущості у загальній структурі оцінювання [18].

На фінальному етапі проводиться обчислення інтегрального індексу сталого розвитку аграрного сектору, який об'єднує економічну, соціальну та екологічну складові в єдиний узагальнюючий показник. Це дозволяє здійснити

комплексне оцінювання рівня сталого розвитку аграрного сектору, простежити динаміку його змін та визначити напрями, що потребують подальшого вдосконалення.

Таким чином, інтегральний індекс сталого розвитку аграрного сектору виступає важливим аналітичним інструментом для органів державного управління, міжнародних інституцій і наукового середовища, оскільки забезпечує комплексне уявлення про стан розвитку аграрної сфери з позицій економічної ефективності, соціальної стабільності та екологічної збалансованості.

У наукових дослідженнях оцінювання ринку аграрної продукції переважно здійснюється через аналіз ринку сільськогосподарської продукції як його центрального структурного компонента. Вивчення сучасного стану та тенденцій розвитку цього ринку потребує застосування комплексу взаємопов'язаних методів, що забезпечують системний підхід до оцінювання. Такі методи повинні враховувати вплив як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, специфіку функціонування ринку, а також взаємозв'язки між усіма його складовими, що дозволяє розглядати його як цілісну систему в межах ланцюга «виробник – споживач».

Крижановська І. Ю. визначає методику дослідження формування та розвитку ринку сільськогосподарської продукції як сукупність аналітичних інструментів, що забезпечують можливість комплексного оцінювання його сучасного стану [17]. У межах цього підходу виділяється кілька основних структурних компонентів.

Першим етапом є ідентифікація зовнішніх і внутрішніх факторів, які прямо або опосередковано впливають на функціонування та розвиток ринку сільськогосподарської продукції в сучасних умовах. Наступним напрямом виступає оцінювання ефективності ринкової інфраструктури, яка забезпечує взаємодію між основними суб'єктами ринку.

Важливим елементом методики є аналіз державного регулювання ринку та розроблення рекомендацій щодо його вдосконалення. Окремо розглядаються питання формування стратегічної моделі розвитку ринку, а також створення загальної методики оцінювання ефективності його формування й функціонування. Завершальним компонентом виступає аналіз ринкової кон'юнктури, який дає змогу оцінити поточний стан ринку та окреслити перспективи його розвитку [17].

Для комплексного дослідження ринкових процесів особливого значення набуває систематичний моніторинг ринкової кон'юнктури, яка формується під впливом численних економічних, політичних і соціальних факторів. У цьому контексті доцільним є використання спеціалізованих методів кон'юнктурного аналізу, що базуються на якісному експертному оцінюванні поточної ринкової ситуації.

Основою ситуаційного аналізу є дослідження зовнішнього середовища функціонування аграрного підприємництва, метою якого є виявлення, аналіз та оцінювання сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників, а також визначення потенційних проблем і шляхів їх подолання. Важливу роль у такому аналізі відіграє коректний відбір найбільш значущих факторів, оскільки саме від цього залежить об'єктивність кінцевих результатів.

До ключових критеріїв, що впливають на оцінювання ефективності функціонування аграрного ринку, належать динаміка трансформації форм власності, зміни ринкової кон'юнктури, механізми державної підтримки аграрного сектору, а також інші чинники зовнішнього середовища [17].

У сучасних економічних дослідженнях поряд із загальнонауковими методами, зокрема аналізом і синтезом, індукцією, дедукцією, аналогією та моделюванням, широко застосовуються також спеціалізовані аналітичні інструменти, серед яких методи ситуаційного аналізу, маркетингові підходи, механізми оцінювання ризиків і методи прогнозування.

Дослідження розвитку ринку сільськогосподарської продукції також передбачає аналіз механізмів формування та функціонування його інфраструктури, оскільки саме цей елемент значною мірою визначає ефективність ринкових процесів. У межах такого аналізу оцінюються рівень збалансованості ринку, основні тенденції його розвитку, масштаби ринкових операцій, ступінь комерційного ризику, стан продовольчої безпеки, а також ефективність застосування спеціалізованих економічних методів дослідження.

Для здійснення більш ґрунтовного аналізу стану ринку сільськогосподарської продукції застосовується низка спеціалізованих економічних методів дослідження. Зокрема, метод оцінювання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств дає змогу здійснювати ранжування товаровиробників за рівнем стабільності їх функціонування на основі аналізу фінансової звітності та ключових показників господарської ефективності.

Індексний метод використовується для визначення впливу державної цінової політики, а також екстенсивних і інтенсивних чинників на результати функціонування аграрного сектору.

Графічний метод забезпечує можливість наочного відображення тенденцій розвитку ринку, аналізу динаміки його основних показників та визначення перспективних стратегічних напрямів розвитку. Особливо ефективним цей інструмент є при дослідженні біржових процесів і аналізі товарообігу.

Важливим аналітичним інструментом виступає оцінювання ризиків, яке дозволяє виявляти внутрішні та зовнішні загрози, що впливають на діяльність суб'єктів господарювання, а також визначати механізми їх мінімізації або нейтралізації.

Метод матриці координат застосовується для класифікації учасників ринку за рівнем ефективності їхньої комерційної діяльності, а також для аналізу динаміки розвитку у часовому вимірі.

Методи прогнозування дають можливість моделювати перспективні сценарії розвитку як аграрного ринку загалом, так і його окремих сегментів з урахуванням попередніх тенденцій, потенційних ризиків та впливу зовнішніх факторів.

Окрему роль у системі аналітичних інструментів відіграє метод парних порівнянь, який використовується для ранжування альтернативних варіантів шляхом їх послідовного зіставлення. Цей метод є особливо ефективним у процесах стратегічного планування та прогнозування [17].

Отже, застосування комплексу сучасних методів дослідження ринку сільськогосподарської продукції забезпечує можливість проведення всебічного аналізу його поточного стану та перспектив розвитку. Це сприяє підвищенню ефективності виробництва й реалізації продукції, зміцненню стабільності постачання, а також урахуванню широкого спектра факторів, що визначають особливості функціонування аграрного ринку.

Висновки до розділу

У результаті проведеного теоретико-методичного дослідження встановлено, що аграрний ринок є складною багаторівневою економічною системою, яка охоплює сукупність економічних, правових, організаційних та інституційних відносин, що виникають між учасниками процесу виробництва, обміну, розподілу та реалізації аграрної продукції. Аналіз наукових підходів до трактування сутності аграрного ринку засвідчив відсутність єдиного універсального визначення цього поняття, що пояснюється його багатогранністю та різними підходами до дослідження. Найбільш комплексним є інституціональний підхід, який дозволяє розглядати аграрний ринок не лише

як сферу товарного обміну, а як цілісну систему взаємодії економічних суб'єктів, інститутів та механізмів регулювання.

Дослідження впливу євроінтеграційних процесів на розвиток аграрного ринку України дало змогу встановити, що європейська інтеграція виступає одним із ключових чинників його трансформації. Укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, функціонування зони вільної торгівлі та поступова гармонізація національного законодавства з європейськими нормами сприяють структурній модернізації аграрного сектору, підвищенню якості та безпечності продукції, розвитку конкурентного середовища й удосконаленню механізмів державного регулювання. Водночас процес адаптації супроводжується певними викликами, зокрема необхідністю значних фінансових витрат на впровадження європейських стандартів, посиленням конкурентного тиску та високими вимогами до інституційної спроможності держави.

Аналіз науково-методичних підходів до оцінювання розвитку аграрного ринку засвідчив відсутність єдиного комплексного підходу до його оцінки, що зумовлює використання різноманітного аналітичного інструментарію залежно від цілей дослідження. Встановлено, що найбільш ефективним є застосування комплексного підходу, який поєднує кількісні, якісні, експертні, економіко-статистичні, прогнозні та стратегічні методи аналізу. Особливої актуальності набуває оцінювання аграрного ринку в контексті концепції сталого розвитку, що передбачає врахування економічних, соціальних та екологічних аспектів функціонування аграрного сектору.

Отже, аграрний ринок України в сучасних умовах функціонує як динамічна система, розвиток якої формується під впливом комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких вагоме місце посідають євроінтеграційні процеси. Теоретичне дослідження сутності аграрного ринку, аналіз його трансформаційних змін, а також узагальнення науково-методичних

підходів до оцінювання формують науково-теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу сучасного стану аграрного ринку України та визначення перспектив його подальшого розвитку.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1 Аналіз сучасного стану аграрного сектору України та тенденцій його розвитку

Аграрний сектор традиційно відіграє важливу роль у структурі національної економіки України, забезпечуючи суттєву частку валового внутрішнього продукту та формуючи значний обсяг валютних надходжень до держави. Аналіз основних макроекономічних показників свідчить про збереження вагомого значення аграрної галузі в економічній системі країни, водночас вказуючи на нестійкий характер її розвитку, що проявляється у значних коливаннях ключових економічних індикаторів.

Для України як європейської держави частка аграрного сектору в структурі економіки залишається порівняно високою, що підкреслює його стратегічну роль у забезпеченні економічної стійкості та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Зокрема, динаміка валової доданої вартості у секторі «Сільське, лісове та рибне господарство» в структурі валового внутрішнього продукту України упродовж 2014–2024 років характеризувалася помітною мінливістю, що наочно представлено на рис. 2.1.

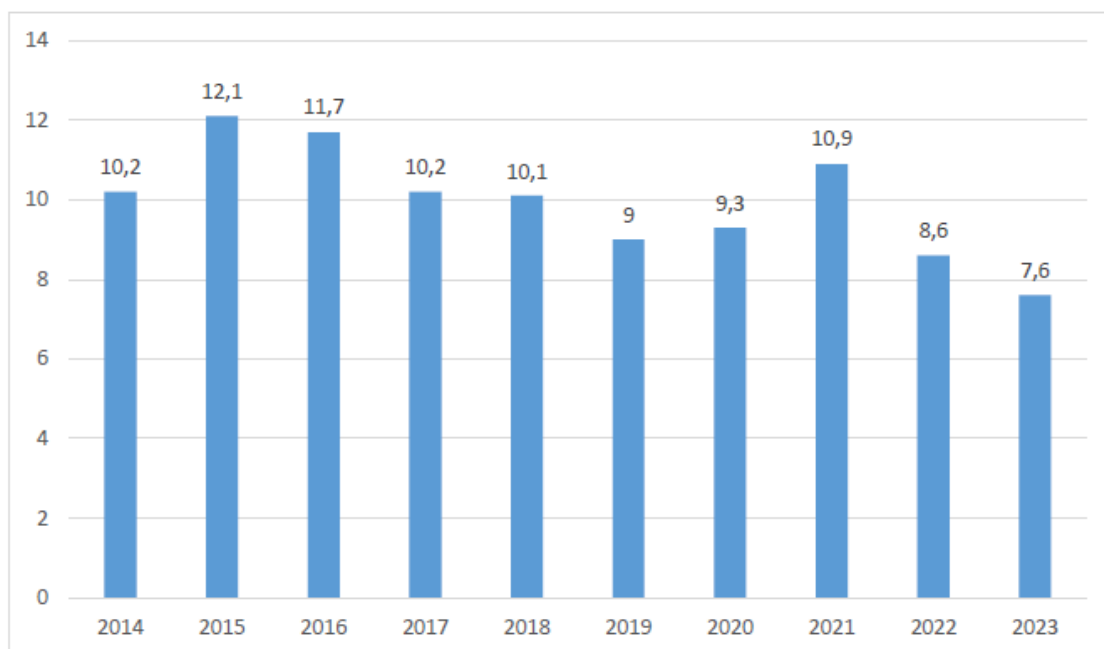

Рис. 2.1 Частка доданої вартості сектора «Сільське, лісове та рибне господарство» у валовому внутрішньому продукті (ВВП) України, %

Джерело: побудовано автором за [19]

До 2022 року частка аграрного сектору в структурі валового внутрішнього продукту України залишалася відносно стабільною та коливалася в межах 9–12%. У контексті економічного розвитку та структурної модернізації національної економіки поступове скорочення питомої ваги аграрного сектору вважається об’єктивною тенденцією, оскільки відображає перехід до економічної моделі, у якій провідну роль відіграють галузі з вищим рівнем доданої вартості, зокрема промислове виробництво та сфера послуг. Водночас збереження частки аграрного сектору на рівні понад 10% свідчить про значну залежність економіки держави від експорту сировинної продукції, що підвищує її чутливість до коливань світової цінової кон’юнктури, кліматичних факторів і зовнішньоекономічних ризиків.

Збільшення питомої ваги аграрного сектору в окремі роки, особливо після періодів загальноекономічного спаду, було зумовлене насамперед інтенсифікацією виробничих процесів та сприятливою ситуацією на світових

сировинних ринках. Проте такі зміни не можна розглядати як свідчення глибокої якісної трансформації галузі або істотного розвитку сектору переробки сільськогосподарської продукції.

Починаючи з 2022 року, під впливом повномасштабної військової агресії російської федерації аграрний сектор України зазнав значних структурних потрясінь, що істотно вплинуло на його роль у національній економіці. Відчутне скорочення фізичних обсягів аграрного виробництва було зумовлене тимчасовою окупацією частини територій, масштабним мінуванням сільськогосподарських земель, руйнуванням виробничої інфраструктури, а також суттєвими логістичними ускладненнями, зокрема обмеженням доступу до морських портів. Сукупна дія цих факторів негативно позначилася на рівні прибутковості аграрного виробництва та загальній ефективності функціонування галузі.

Повномасштабна війна завдала аграрному сектору суттєвих економічних збитків, що спричинило системний негативний вплив на національну економіку загалом. Згідно зі спільними оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України та Київської школи економіки, станом на вересень 2022 року попередній обсяг втрат у сільському господарстві становив 6,6 млрд доларів США, що відповідало приблизно 23% сукупної вартості активів галузі [20].

У структурі прямих втрат найбільшу частку становили збитки, пов'язані зі втратою сільськогосподарської техніки та обладнання, обсяг яких оцінювався приблизно у 2,9 млрд доларів США. Значними також були втрати внаслідок пошкодження складських потужностей, які перевищували 1 млрд доларів США, а також збитки, пов'язані з втратою вже виробленої продукції. Суттєвих втрат зазнали також тваринницьке виробництво, багаторічні насадження та матеріально-технічні ресурси, зокрема паливо, мінеральні добрива та засоби захисту рослин.

Станом на лютий 2023 року сукупний обсяг втрат аграрного сектору України зріс до 40,2 млрд доларів США, з яких 8,7 млрд доларів припадало на прямі матеріальні збитки. Водночас, за оцінками Світового банку, загальний масштаб збитків, завданих економіці України протягом першого року повномасштабної війни, сягнув близько 290 млрд доларів США [21].

Безпосереднім наслідком зазначених руйнівних процесів стало істотне скорочення обсягів аграрного виробництва. За результатами 2022 року валовий збір зернових культур на 37% зменшився порівняно з попереднім роком і становив приблизно 53,9 млн тонн. Аналогічна негативна тенденція спостерігалася й у виробництві олійних культур, обсяг якого скоротився на 24%, досягнувши 17,5 млн тонн [22].

Зниження обсягів аграрного виробництва закономірно позначилося на експортному потенціалі галузі, яка традиційно має стратегічне значення для економіки України. Упродовж 2022 року експорт зернових культур становив майже 24 млн тонн, тоді як обсяги експорту продукції їх переробки сягнули лише 71,9 тис. тонн. У порівнянні з попереднім маркетинговим роком цей показник скоротився майже на 10 млн тонн, що свідчить про суттєве зниження експортних можливостей аграрного сектору [22].

Особлива значущість такого скорочення зумовлена тим, що до початку повномасштабної війни Україна займала провідні позиції на світових аграрних ринках. Так, у 2021 році частка України у світовому експорті соняшникової олії перевищувала 40%, а частка експорту пшениці, ріпаку, кукурудзи та ячменю становила близько або понад 10% світового ринку [22]. Отже, погіршення виробничих та експортних показників мало не лише внутрішньоекономічні наслідки, а й відчутно вплинуло на глобальну продовольчу безпеку.

Аналіз динаміки посівних площ упродовж 2014–2024 років засвідчує стійку тенденцію до скорочення площ, відведених під більшість основних сільськогосподарських культур. Така тенденція була зумовлена двома

ключовими етапами втрати державного контролю над частиною територій України: тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим і частини східних регіонів у 2014 році, а також повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації у 2022 році. Наведені статистичні дані відображають масштаб впливу цих подій на функціонування аграрного сектору [22].

Слід наголосити, що весь досліджуваний період характеризувався функціонуванням аграрної сфери в умовах воєнно-політичної нестабільності та часткової втрати контролю над окремими територіями. Зокрема, офіційні статистичні дані, починаючи з 2014 року, не охоплюють показники Автономної Республіки Крим, а з 2022 року також не включають дані щодо новоокупованих територій. Саме цим значною мірою пояснюється різке скорочення посівних площ у 2022–2024 роках.

Особливо показовою є динаміка площ під зерновими та зернобобовими культурами, які становлять основу аграрного виробництва України. Упродовж досліджуваного періоду їх площі скоротилися з 14,8 млн гектарів у 2014 році до 11,1 млн гектарів у 2024 році. Найбільш різке зменшення було зафіксоване після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, що наочно ілюструється на рис. 2.2 [21].

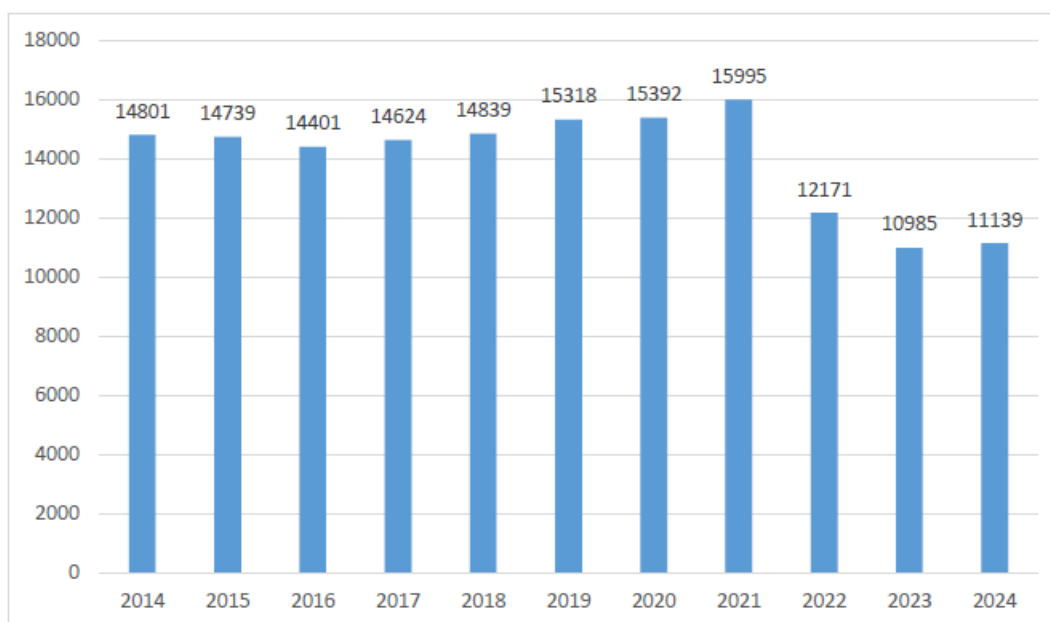

Рис. 2.2 Посівна площа зернових та зернобобових культур в Україні, тис.

га

Джерело: побудовано за [21]

Серед основних сільськогосподарських культур особливу динаміку продемонстрували посівні площі під соняшником. До 2021 року простежувалася стійка тенденція до їх поступового розширення, що було зумовлено високою економічною рентабельністю вирощування цієї культури, а також її значною привабливістю на зовнішніх ринках. Однак повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації та тимчасова окупація південних і східних регіонів України, які традиційно виступають основними зонами вирощування соняшнику, спричинили істотне скорочення посівних площ.

У підсумку за досліджуваний десятирічний період загальне зменшення площ, відведених під вирощування соняшнику, становило 4,5%, що наочно представлено на рис. 2.3 [21].

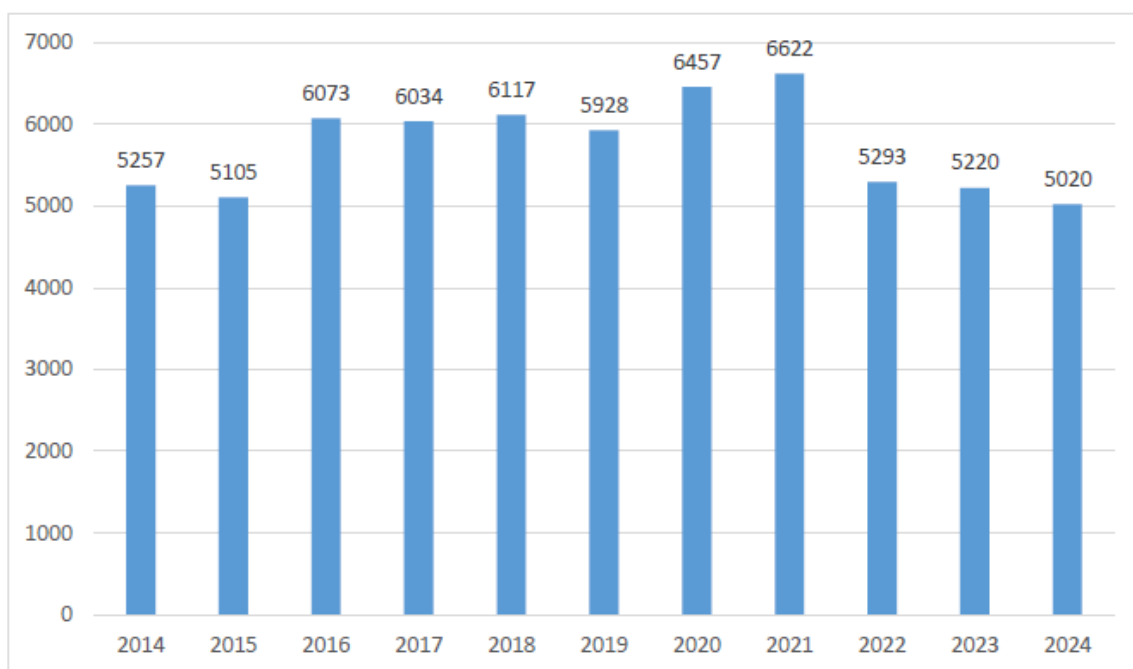

Рис. 2.3 Посівна площа соняшника в Україні, тис. га

Джерело: побудовано за [21]

Найбільш відчутних втрат серед основних напрямів аграрного виробництва зазнала галузь овочівництва. Упродовж досліджуваного періоду посівні площі під овочевими культурами скоротилися на 94% — із 467 тис. га до лише 28 тис. га. Таке різке зменшення стало прямим наслідком тимчасової окупації регіонів, які традиційно були ключовими центрами овочівництва, зокрема Херсонської та Запорізької областей, що відігравали важливу роль у забезпеченні внутрішнього ринку овочевою продукцією.

Зазначена динаміка наочно ілюструється на рис. 2.4.

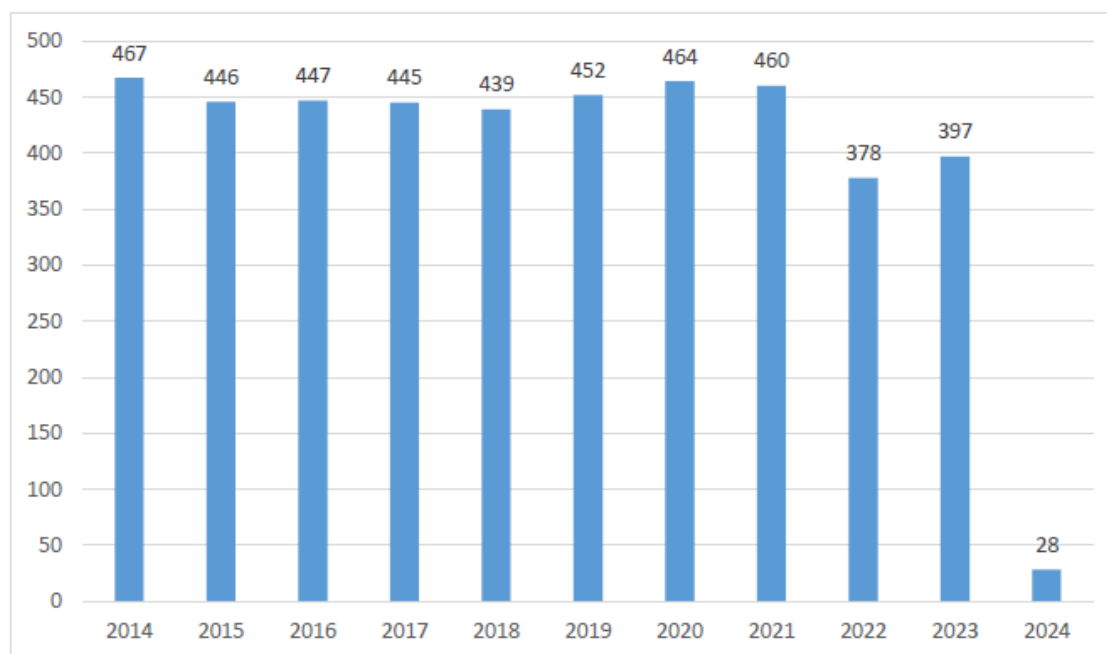

Рис. 2.4 Посівна площа овочевих культур в Україні, тис. га

Джерело: побудовано за [21]

Такі види сільськогосподарських культур, як цукровий буряк і плодово-ягідні насадження, демонстрували стійку довгострокову тенденцію до скорочення посівних площ, втративши за досліджуваний період відповідно 23,3% та 21,8%. У цьому випадку повномасштабна війна не була первинною причиною негативної динаміки, однак суттєво загострила вже існуючі структурні проблеми галузі, зокрема зниження економічної ефективності та рівня рентабельності виробництва відповідних видів продукції.

Водночас динаміка посівних площ під картоплею до 2023 року характеризувалася відносною стабільністю. Проте у 2024 році статистичні показники засвідчили різке зростання цього показника до 1514 тис. га, що може свідчити про зміну виробничих пріоритетів аграрного сектору, його адаптацію до кризових умов або бути пов'язаним з особливостями ведення статистичного обліку [21].

Таким чином, тимчасова окупація частини території України спричинила істотне скорочення посівних площ під більшістю стратегічно важливих

сільськогосподарських культур, що, своєю чергою, зумовило помітну трансформацію структури аграрного виробництва в державі.

Разом із тим аналіз статистичних даних за 2014–2024 роки свідчить про загальну тенденцію до зростання вартісних показників виробництва основних категорій аграрної продукції, виражених у мільйонах гривень. Найбільш виразна позитивна динаміка спостерігалася у секторі рослинництва, де найінтенсивніше зростання було зафіксовано в сегменті технічних культур, що наочно представлено на рис. 2.5.

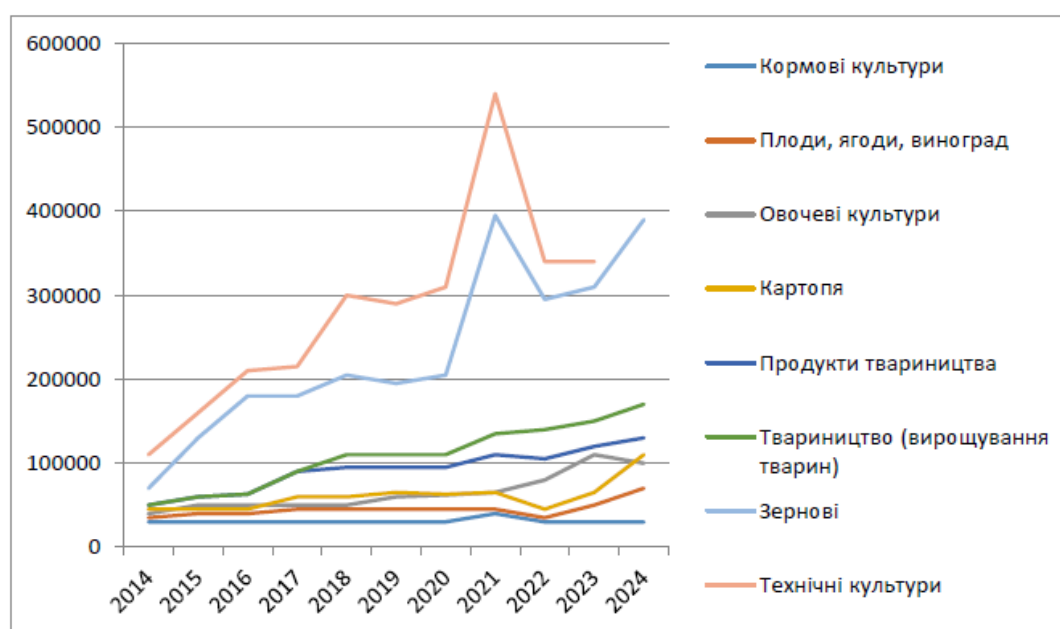

Рис. 2.5 Виробництво продукції рослинництва та тваринництва, млн грн

Джерело: побудовано за [21]

Водночас слід враховувати, що зростання показників виробництва у вартісному вираженні не завжди є свідченням фактичного збільшення фізичних обсягів виробництва або підвищення продуктивності аграрного сектору. Значною мірою така позитивна динаміка зумовлена накопичувальним впливом інфляційних процесів, що формувалися протягом усього досліджуваного десятирічного періоду.

Зокрема, вартісний обсяг виробництва зернових культур збільшився зі 107 216 млн грн у 2014 році до 358 816 млн грн у 2024 році, що відповідає

зростанню на 234,6%. Це свідчить про збереження зернового виробництва як одного з базових напрямів функціонування аграрного сектору України. Найбільш динамічне зростання спостерігалось у сегменті технічних культур, де вартість виробленої продукції зросла з 71 351 млн грн до 384 682 млн грн, що еквівалентно приросту на 439,1%. Така тенденція може вказувати на високий рівень економічної привабливості цього сегмента, його прибутковість та активне залучення інвестиційного капіталу.

Домінуюче становище рослинництва в структурі аграрного виробництва має також зовнішньоекономічне пояснення, оскільки експорт сировинної продукції рослинного походження, зокрема зернових культур і рослинних олій, історично супроводжувався нижчим рівнем нетарифних обмежень при виході на ринок Європейського Союзу порівняно з продукцією тваринницького походження.

Інші важливі напрями аграрного виробництва також продемонстрували позитивну динаміку у вартісному вимірі. Зокрема, обсяги виробництва овочевої продукції збільшилися на 371,3%, картоплі — на 176,0%, а плодово-ягідної продукції разом із виноградом — на 284,7%.

Галузь тваринництва також формально характеризувалася зростанням у грошовому вираженні. Так, обсяг виробництва у сегменті вирощування тварин зріс на 258,2% — з 48 255 млн грн до 172 894 млн грн, тоді як виробництво продукції тваринництва збільшилося на 164,5% — з 50 448 млн грн до 133 465 млн грн.

Водночас трактування цих показників потребує виваженого підходу, оскільки у фізичних обсягах тваринницька галузь, імовірно, демонструє скорочення виробництва, що узгоджується із загальною структурною тенденцією посилення домінування рослинницького напрямку в аграрному секторі. Однією з ключових причин стриманого розвитку тваринництва, зокрема в контексті виходу на ринки Європейського Союзу ще до початку

повномасштабної війни, залишалася необхідність дотримання жорстких санітарних і фітосанітарних вимог, що потребувало значних капіталовкладень у модернізацію виробничої інфраструктури та систем забезпечення контролю якості.

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що аграрний сектор України продовжує зберігати виражену сировинну орієнтацію з істотною залежністю від рослинницького виробництва. Значне зростання вартісних показників у всіх сегментах переважно відображає вплив інфляційних процесів, а не реальне якісне зростання галузі. Водночас визначальним чинником, що суттєво трансформував структуру аграрного виробництва та спричинив скорочення фізичних обсягів випуску продукції, стала повномасштабна військова агресія та втрата частини виробничих територій. Сформована структура аграрного сектору та його орієнтація переважно на експорт сировинної продукції безпосередньо впливають на позиціонування України на міжнародному аграрному ринку, що обумовлює доцільність подальшого аналізу зовнішньоторговельної діяльності у цій сфері.

2.2 Аналіз зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України в умовах євроінтеграції

Зовнішня торгівля аграрною продукцією виступає важливим показником конкурентоспроможності аграрного сектору України та одним із ключових інструментів його інтеграції у світову економічну систему. Євроінтеграційні процеси, зокрема імплементація положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також функціонування зони вільної торгівлі з ЄС, суттєво вплинули на трансформацію як географічної, так і товарної структури українського аграрного експорту.

Аграрний експорт традиційно залишається одним із головних джерел валютних надходжень до економіки України. Упродовж 2015–2024 років його

частка в загальному обсязі національного експорту стабільно перевищувала 40%, а в умовах воєнного періоду досягала найвищих значень, що підтверджує його системоутворюючу роль у забезпеченні макроекономічної стійкості держави.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі у 2014–2024 роках свідчить про стійку тенденцію до збільшення частки експорту аграрної продукції до країн Європейського Союзу в структурі загального аграрного експорту України (рис. 2.6). Упродовж 2014–2021 років частка країн ЄС у структурі експорту аграрної продукції коливалася в межах 27–32%, що свідчило про стабільну, хоча й не домінуючу роль європейського ринку серед основних зовнішньоторговельних напрямів.

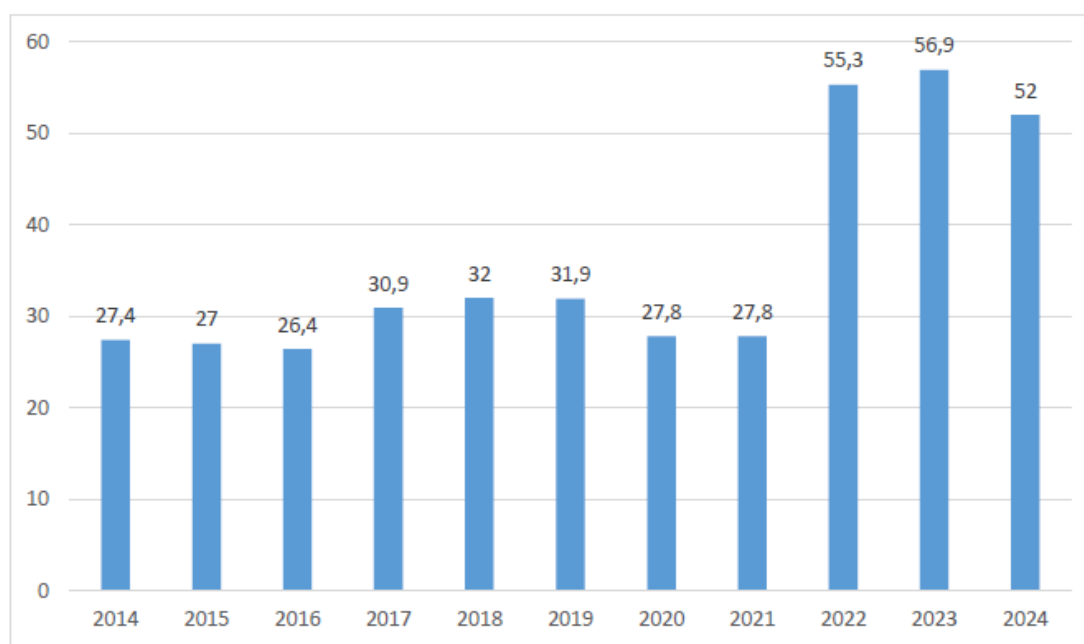

Рис. 2.6 Частка експорту аграрної продукції України до ЄС, %

Джерело: розраховано автором за [41]

Після початку повномасштабного військового вторгнення російської федерації у 2022 році відбулася суттєва географічна переорієнтація експортних потоків у напрямі країн Європейського Союзу. Це підтверджується майже дворазовим зростанням частки аграрного експорту до ЄС, що стало наслідком

втрати або значного ускладнення традиційних логістичних маршрутів, необхідності диверсифікації ринків збуту, а також активізації торговельно-економічного співробітництва з європейськими партнерами.

Станом на 2024 рік спостерігається незначне зменшення питомої ваги експорту аграрної продукції до країн Європейського Союзу порівняно з максимальними показниками попередніх років. Проте близько половини загального обсягу українського аграрного експорту й надалі припадає саме на цей стратегічно важливий регіон. Така тенденція свідчить про суттєве поглиблення торговельно-економічної інтеграції України з Європейським Союзом та посилення значення європейського ринку у формуванні експортного потенціалу національного аграрного сектору.

Аналіз статистичних показників експорту аграрної продукції України до країн Європейського Союзу (рис. 2.7) дозволяє зробити висновок про наявність вираженої та стійкої тенденції до його зростання. Така динаміка свідчить про поступове поглиблення торговельно-економічної інтеграції України з Європейським Союзом та відображає практичні результати реалізації державного євроінтеграційного курсу.

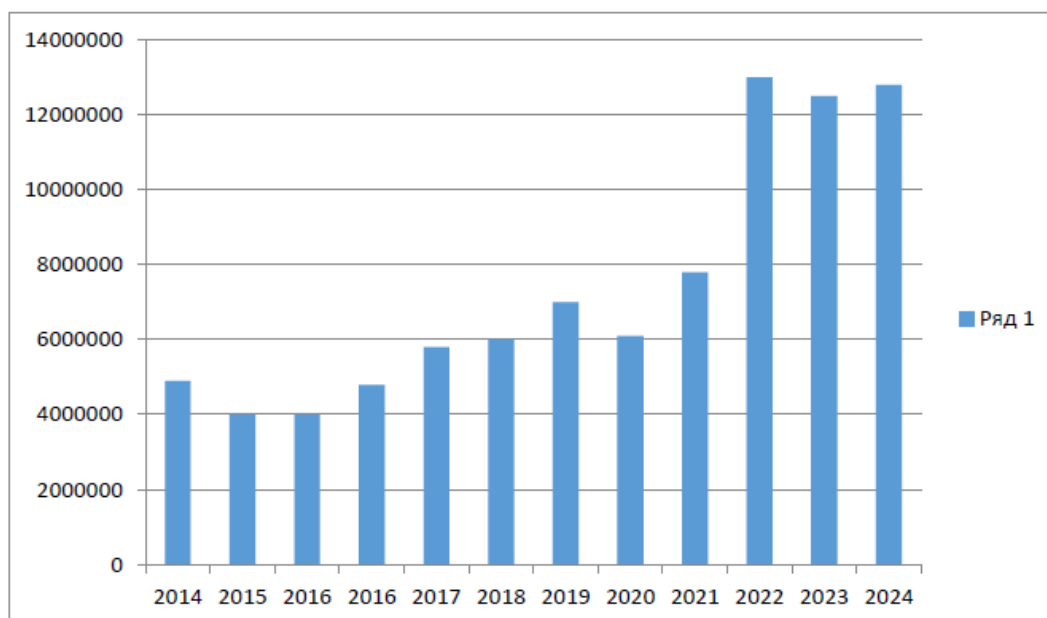

Рис. 2.7 Експорт аграрної продукції України до ЄС у 2014-2024 рр., дол.

США

Джерело: побудовано за [23]

Одним із визначальних факторів, що стимулювали ці процеси, стало набуття чинності Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема запровадження Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, яка забезпечила більш сприятливі умови для розширення доступу української аграрної продукції до європейського ринку.

Динаміка, представлена на графіку, свідчить про остаточне утвердження Європейського Союзу як провідного стратегічного торговельного партнера українського аграрного сектору, що підтверджує суттєву трансформацію географічної орієнтації зовнішньоторговельної діяльності України. Збільшення обсягів експорту до країн ЄС має не лише кількісний, але й якісний вимір, оскільки відображає поступову адаптацію українських товаровиробників до високих стандартів європейського ринку, зокрема у сферах санітарного, фітосанітарного та ветеринарного регулювання.

Позитивна динаміка експортних поставок також свідчить про результативне використання Україною торговельних преференцій,

передбачених у межах Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, а також про успішне проходження вітчизняними виробниками необхідних сертифікаційних процедур, що створило додаткові можливості для зміцнення їхніх позицій на європейському ринку. Окремо варто підкреслити не лише зростання абсолютних обсягів аграрного експорту, а й збільшення питомої ваги аграрної продукції в загальній структурі українського експорту до країн ЄС.

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі підтверджує домінуючу роль продукції рослинництва у зовнішньоекономічній діяльності України. Зокрема, у 2024 році продукція рослинного походження забезпечувала 27% загального товарного експорту країни, тоді як її частка в імпорті становила лише 2%. Для продукції тваринного походження відповідні показники становили 2,9% у структурі експорту та 1,8% у структурі імпорту (рис. 2.8, рис. 2.9) [21].

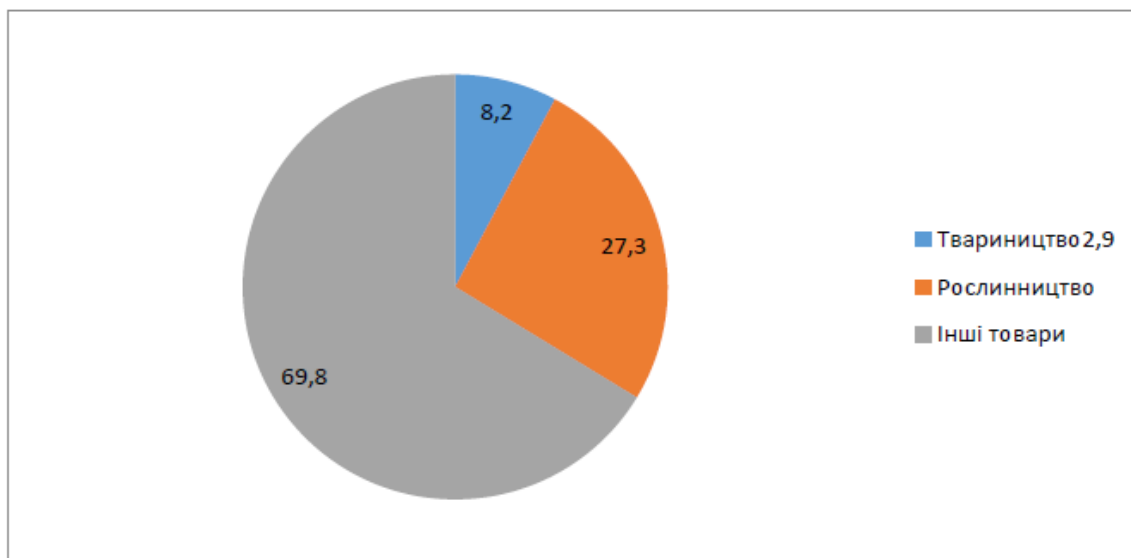

Рис. 2.8 Структура експорту товарів України у 2024 р., %

Джерело: побудовано за [30]

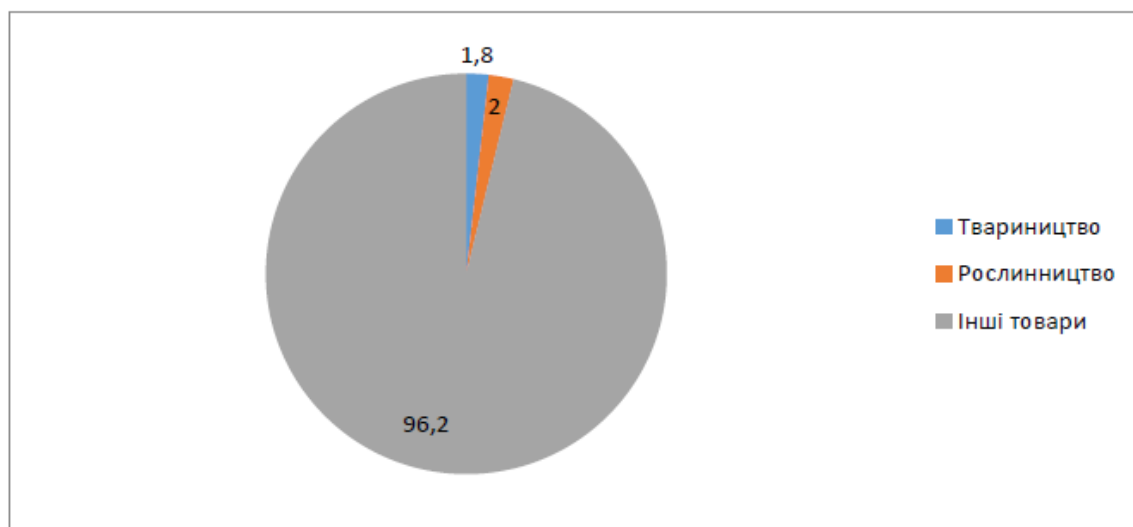

Рис. 2.9 Структура імпорту товарів України у 2024 р., %

Джерело: побудовано за [21]

Таким чином, у 2024 році сукупна частка сільськогосподарської продукції в загальній структурі українського експорту досягла 30,2%, що підтверджує стратегічну роль аграрного сектору у формуванні експортного потенціалу держави та забезпеченні стабільних валютних надходжень до національної економіки.

Структура експорту аграрної продукції України до країн Європейського Союзу у 2024 році характеризується вираженою сировинною спрямованістю та високим рівнем концентрації експортних поставок у межах обмеженої кількості товарних категорій. Така модель зовнішньої торгівлі свідчить про збереження експортної орієнтації, що ґрунтується переважно на реалізації продукції з невисоким ступенем переробки, що, у свою чергу, звужує можливості формування більшої доданої вартості в межах національної економіки.

Провідну позицію в структурі аграрного експорту до країн ЄС посідає олійно-жировий сегмент, частка якого у сукупному обсязі поставок перевищує третину. Найбільшу питому вагу серед окремих товарних категорій займає сира соняшникова або сафлорова олія, що підтверджує стратегічне значення олієпереробної галузі у формуванні зовнішньоторговельної спеціалізації

України, а також свідчить про стабільно високий попит на зазначену продукцію з боку європейського ринку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Товарна структура експорту аграрної продукції України до ЄС у 2024 р., %

Код продукції	Вид продукції	Частка в експорті аграрної продукції України до ЄС, %
1	2	3
'151211	Сира соняшникова або сафлорова олія	19,8
'100590	Кукурудза (крім насіння для сівби)	18,6
'120510	Насіння ріпаку або кользи з низьким вмістом ерукової кислоти	12,5
'100199	Пшениця та мезлін (крім насіння для сівби та твердої пшениці)	10,0
'120190	Соя у зерні, подрібнена чи неподрібнена (крім насіння для сівби)	4,5
230630	Макуха соняшникова та інші тверді залишки (після вилучення соняшникової олії)	3,3
'151219	Соняшникова або сафлорова олія та їхні фракції, рафіновані чи нерафіновані, але хімічно не модифіковані	2,6
150710	Сира соєва олія, дегумована або недегумована	2,1
230400	Макуха соєва та інші тверді залишки (після вилучення соєвої олії)	2,1
'170199	Тростинний або буряковий цукор та хімічно чиста сахароза у твердому вигляді	1,5
'020714	Заморожені частини тушок та їстівні субпродукти свійської курки	1,5
'020713	Свіжі або охолоджені частини тушок та їстівні субпродукти свійської курки	1,4
'151411	Сира ріпакова або кользова олія з низьким вмістом ерукової кислоти (менше 2%)	1,4
'200979	Яблучний сік, неферментований, із показником Вгіх понад 20 при 20°C, з додаванням цукру або без нього	1,3
'040900	Натуральний мед	1,1
	Інші аграрні продукти	16,5 %

Джерело: розраховано автором за [23]

Вагоме місце у структурі експорту аграрної продукції України до країн ЄС посідають також зернові та олійні культури. Зокрема, частка експорту

кукурудзи становить 18,6%, тоді як насіння ріпаку або кользи з низьким вмістом ерукової кислоти формує 12,5% загального обсягу аграрного експорту. Разом із пшеницею та мезліном, питома вага яких досягає 10,0%, зазначені товарні групи забезпечують домінуючі позиції зернового та олійного сегментів у структурі українського аграрного експорту до ЄС.

Ця товарна структура вкотре підтверджує збереження сировинної орієнтації зовнішньої торгівлі аграрною продукцією та високий рівень залежності експортного потенціалу України від постачання первинної сільськогосподарської сировини.

Характерною рисою структури аграрного експорту України до країн Європейського Союзу є поєднання поставок як первинної сільськогосподарської сировини, зокрема насіння олійних культур, так і продукції початкового ступеня переробки, зокрема рослинних олій та макухи. Така структура свідчить про певну трансформацію експортної моделі у напрямі розвитку переробного сегмента, однак частка продукції з високим рівнем доданої вартості в загальному обсязі експорту залишається обмеженою.

Зокрема, частка експорту соняшникової макухи становить 3,3%, а соєвої — 2,1%, що підтверджує важливу роль України як постачальника кормових компонентів для тваринницької галузі країн Європейського Союзу. Водночас експорт продукції переробки олійних культур, зокрема рафінованої або нерафінованої соняшникової олії (2,6%), сирової ріпакової олії (1,4%) та соєвої олії (2,1%), свідчить про наявність відповідного виробничого й переробного потенціалу. Проте масштаби таких поставок залишаються порівняно незначними у співвідношенні з експортом первинної сировини.

Меншу, однак стабільну частку в структурі аграрного експорту до ЄС займає продукція тваринного походження. Найбільш вагомими товарними позиціями цього сегмента є м'ясо птиці та супутні субпродукти: частка замороженого курячого м'яса становить 1,5%, а свіжого або охолодженого —

1,4%. Це свідчить про поступове посилення конкурентних позицій України на європейському ринку продукції тваринного білкового походження.

Водночас продукція з вищим рівнем доданої вартості, зокрема кондитерські вироби (0,8%), яблучний сік (1,3%) та натуральний мед (1,1%), займає відносно незначну частку в загальній структурі експорту. Це вказує на недостатній рівень диверсифікації експортного портфеля та слабку присутність продукції глибокої переробки на ринку Європейського Союзу.

Загалом структура експорту аграрної продукції України до країн ЄС у 2024 році підтверджує збереження залежності від сировинних товарів і продукції первинної переробки. Така модель підвищує вразливість зовнішньоторговельних позицій України до коливань світових цін на сировинних ринках, а також до потенційних регуляторних обмежень із боку Європейського Союзу. Водночас стабільний попит на окремі види переробленої продукції формує передумови для поступового розширення експортної диверсифікації та збільшення частки товарів із вищою доданою вартістю.

Висока концентрація експорту на сировинних товарних позиціях створює суттєві ризики для національної економіки, підвищуючи її чутливість до зовнішніх цінових коливань, глобальних економічних трансформацій і геополітичних викликів. Разом із тим євроінтеграційні процеси стали потужним стимулом для глибокої трансформації географічної структури зовнішньої торгівлі, унаслідок чого Європейський Союз утвердився як найбільший торговельний партнер України в аграрній сфері.

Орієнтація на європейський ринок вимагає від українських товаровиробників повного дотримання високих регуляторних, технічних, ветеринарних, санітарних та екологічних стандартів ЄС. З одного боку, це стимулює модернізацію виробничих процесів, підвищення якості продукції та зміцнення загальної конкурентоспроможності аграрного сектору, а з іншого —

формує суттєві бар'єри для малих і середніх виробників, які часто не володіють достатніми фінансовими ресурсами для адаптації до нових вимог.

Крім того, поглиблення інтеграції з європейським ринком актуалізувало низку системних логістичних проблем. Переорієнтація експортних потоків із традиційних морських маршрутів через чорноморські порти на сухопутні та річкові транспортні коридори, відомі як «Шляхи солідарності», стала серйозним викликом для аграрного сектору. Обмежена пропускна спроможність залізничної та автомобільної інфраструктури, технічна несумісність ширини залізничних колій, а також складність митних і адміністративних процедур на кордонах призводять до затримок у транспортуванні та істотного зростання логістичних витрат.

У сукупності зазначені фактори негативно впливають на конкурентоспроможність української аграрної продукції, знижують рівень прибутковості товаровиробників і створюють додаткові фізичні обмеження для подальшого нарощування експортного потенціалу.

2.3 Виклики та перспективи інтеграції аграрного ринку України до Європейського Союзу

Попри вагомі досягнення у процесі інтеграції аграрного ринку України до європейського економічного простору, зокрема географічну переорієнтацію зовнішньої торгівлі та поглиблення економічного співробітництва з Європейським Союзом, цей процес супроводжується низкою системних викликів і бар'єрів, що стримують повноцінне входження України до Єдиного ринку ЄС.

Реалізація стратегічної мети України щодо набуття повноправного членства в Європейському Союзі вимагає глибоких інституційних змін в аграрному секторі. Цей процес відбувається в рамках виконання зобов'язань, визначених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, і передбачає всебічне

приведення національного законодавства у відповідність до норм **acquis communautaire**. Під цим поняттям розуміють сукупність нормативно-правових актів, судових прецедентів, рішень Європейського суду та інших регуляторних інструментів, що формують правову й методологічну базу функціонування Європейського Союзу та слугують орієнтиром для адаптації законодавства країн-кандидатів [24].

Рівень готовності держави-кандидата до вступу в Європейський Союз оцінюється за 35 тематичними розділами *acquis communautaire*, які охоплюють основні напрями державного управління та економічної політики. Для аграрного сектору України особливо важливими є кілька ключових стратегічних напрямів.

Передусім це розділ «Вільний рух товарів» (Розділ 1), який визначає вимоги до технічного регулювання, сертифікації, маркування, пакування продукції та контролю її якості. Важливим є також розділ «Право на заснування підприємств та свобода надання послуг» (Розділ 3), що передбачає формування механізмів взаємного визнання професійних кваліфікацій і гармонізацію умов ведення підприємницької діяльності.

Ключовим для аграрної сфери є розділ «Сільське господарство» (Розділ 11), який встановлює вимоги щодо адаптації аграрної політики, удосконалення механізмів державної підтримки фермерських господарств, розвитку ринкового регулювання та вдосконалення системи аграрної статистики.

Особливо високі вимоги містить розділ «Харчова безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика» (Розділ 12), який регламентує стандарти контролю безпечності харчової продукції, моніторинг залишків пестицидів, забезпечення простежуваності продукції та дотримання вимог біобезпеки у виробничих процесах.

Не менш значущим є розділ «Охорона навколишнього природного середовища» (Розділ 27), що передбачає впровадження екологічних стандартів,

спрямованих на зменшення забруднення ґрунтів і водних ресурсів, а також виконання кліматичних зобов'язань. Водночас розділ «Фінансовий контроль» (Розділ 32) висуває вимоги щодо формування прозорих механізмів управління бюджетними ресурсами, державними субсидіями та потенційними фінансовими інструментами підтримки з боку Європейського Союзу [24].

Імплементація зазначених положень є обов'язковою передумовою для набуття Україною членства в ЄС. У цьому контексті держава здійснює поступову адаптацію законодавства у стратегічно важливих напрямках, серед яких антикорупційне регулювання, санітарні та фітосанітарні стандарти, технічне регулювання, інтеграція екологічних вимог, управління земельними ресурсами та вдосконалення механізмів державної підтримки аграрного сектору.

Разом із тим процес імплементації європейських норм характеризується нерівномірністю темпів. Поряд із напрямками, у яких українське законодавство вже демонструє високий рівень відповідності європейським вимогам, залишаються сфери, адаптація яких є більш складною через обмежену інституційну спроможність окремих органів державної влади, а також наявність глибоких структурних проблем. До таких належать питання екологізації аграрного виробництва, зокрема надмірне використання пестицидів, виснаження земельних ресурсів і деградація ґрунтів.

Додатковим викликом у процесі європейської інтеграції аграрного сектору України є динамічний характер законодавства Європейського Союзу, яке постійно трансформується відповідно до нових політичних, економічних та екологічних пріоритетів. Навіть у межах самого ЄС тривають активні дискусії щодо доцільності окремих регуляторних рішень, зокрема тих, що стосуються обмеження використання агрохімічних засобів у сільському господарстві.

У цьому контексті важливою умовою успішної інтеграції аграрного сектору України до європейського економічного простору є формування

ефективного та гнучкого механізму адаптації до європейських нормативно-правових вимог. Такий підхід сприятиме зменшенню надмірного регуляторного тиску на вітчизняних товаровиробників, особливо в умовах воєнного стану, а також допоможе уникнути необґрунтованих витрат на впровадження норм, які в перспективі можуть зазнати змін або бути переглянуті.

Ключові напрями інституційної трансформації аграрного сектору України визначаються положеннями Спільної аграрної політики Європейського Союзу, яка вважається однією з найрозвиненіших і найкомплексніших моделей державного регулювання та підтримки сільського господарства у світі. Спільна аграрна політика ЄС (САП) є багатофункціональною системою управління, метою якої є забезпечення сталого розвитку аграрної сфери, підтримка стабільного рівня доходів сільськогосподарських виробників, врегулювання аграрних ринків і стимулювання розвитку сільських територій.

Фінансове забезпечення САП здійснюється через два ключові інструменти. Першим із них є Європейський фонд сільськогосподарських гарантій, який фінансує прямі виплати аграрним виробникам, а також інструменти ринкового регулювання. Другим є Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій, ресурси якого спрямовуються на підтримку інвестиційних проєктів, модернізацію сільських територій і розвиток сільської економіки.

Реформування Спільної аграрної політики упродовж 2014–2022 років характеризувалося переходом від моделі підтримки окремих категорій продукції до системи прямого фінансування сільськогосподарських товаровиробників. Головною метою цих перетворень стало посилення екологічної стійкості аграрного виробництва, зокрема шляхом зменшення поширення монокультурного землеробства, заохочення екологічно відповідального лісорозведення, збереження сільських ландшафтів і надання цільової підтримки регіонам із несприятливими природними умовами.

Водночас було вдосконалено інструменти розвитку сільських територій, орієнтовані на розширення джерел доходів сільського населення та підвищення якості аграрної продукції через зміцнення партнерської співпраці [24].

Оновлена редакція Спільної аграрної політики на 2023–2027 роки передбачає ще глибшу трансформацію, орієнтовану на реалізацію цілей Європейського зеленого курсу, зокрема стратегії «Від ферми до виделки» та Стратегії збереження біорізноманіття. Нова САП базується на системі десяти стратегічних цілей, які поєднують економічні, соціальні та екологічні пріоритети розвитку аграрного сектору.

Для України адаптація до оновленої моделі Спільної аграрної політики має особливе стратегічне значення, оскільки передбачає не лише гармонізацію нормативно-правового середовища, а й упровадження нових екологічно орієнтованих підходів до ведення сільського господарства. Значна частина фінансування в межах нової САП спрямовується на реалізацію екологічних схем підтримки, що вимагатиме від українських агровиробників запровадження сучасних практик сталого землекористування, зниження екологічного навантаження та дотримання нових природоохоронних стандартів.

Крім того, суттєвий акцент у новій редакції Спільної аграрної політики зроблено на підтримці малих і середніх фермерських господарств, що потенційно може стати важливим стимулом для розвитку сільських територій України, активізації економічної діяльності в регіонах та формування більш збалансованої структури аграрного сектору.

Разом із тим потенційне приєднання України до механізмів Спільної аграрної політики супроводжується низкою фінансових та інституційних викликів. З огляду на значні площі сільськогосподарських угідь України її інтеграція до САП може суттєво посилити бюджетне навантаження на цю систему, що потенційно вимагатиме перегляду чинних механізмів розподілу фінансових ресурсів у межах Європейського Союзу.

За таких умов Україна має не лише адаптувати національне законодавство до європейських вимог, а й сформувати ефективну інституційну модель реалізації Спільної аграрної політики, яка передбачатиме розроблення національного стратегічного плану, узгодженого з ключовими цілями Європейського Союзу у сферах аграрного розвитку, продовольчої безпеки та сталого використання природних ресурсів.

У цьому контексті Росола У. В. та Росола А. П. виокремлюють кілька основних груп перешкод, що ускладнюють процес європейської інтеграції українського ринку аграрної продукції [25].

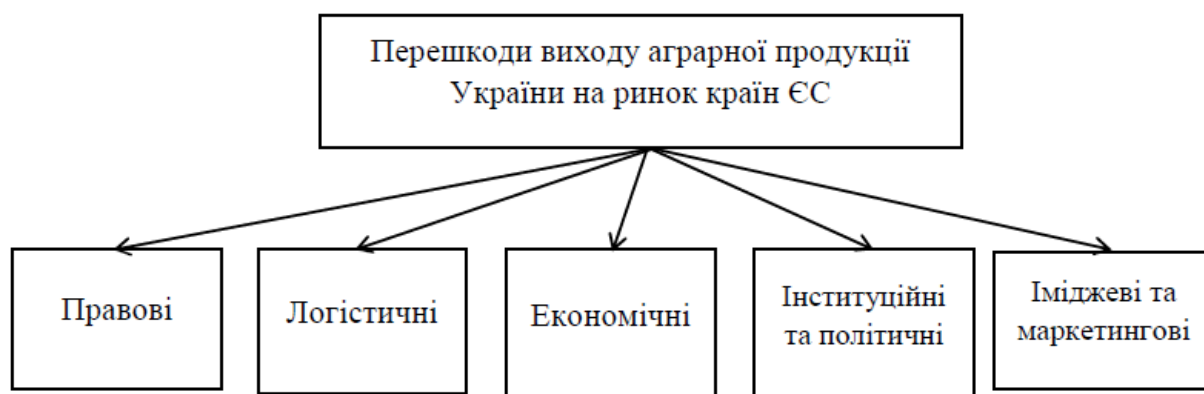

Рис. 2.10 Перешкоди виходу аграрної продукції України на ринок країн ЄС

Джерело: побудовано за [25]

Суттєвим бар'єром на шляху інтеграції української аграрної продукції до ринку Європейського Союзу залишаються регуляторні обмеження, що передбачають обов'язкове дотримання вітчизняними виробниками високих європейських вимог щодо якості та безпечності продукції. Українські експортери повинні забезпечити повну відповідність уніфікованим стандартам ЄС у сферах харчової безпеки, ветеринарного та фітосанітарного контролю, які фактично виконують роль жорстких нетарифних механізмів доступу до ринку. Додатковою умовою є проходження процедур сертифікації відповідно до технічних регламентів Європейського Союзу. Навіть за умов тимчасового

пом'якшення торговельних обмежень з боку ЄС наявність квот на безмитний експорт окремих товарних груп продовжує стримувати реалізацію експортного потенціалу українських виробників.

Окрему важливу групу становлять інституційні та політичні бар'єри. Одним із ключових викликів у цій сфері є незавершений характер гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, а також недостатня стабільність і прогнозованість державної політики у сфері аграрного розвитку, що негативно позначається на інвестиційному середовищі. Додатковою проблемою залишається обмежений рівень довіри європейських партнерів до ефективності функціонування українських контрольних і наглядових інституцій, що актуалізує необхідність комплексної модернізації системи державного контролю за якістю та безпечністю аграрної продукції [25].

Суттєвий вплив на конкурентоспроможність української аграрної продукції справляють економічні бар'єри, які формують асиметричні умови конкуренції на європейському ринку. Українські агровиробники змушені конкурувати з товаровиробниками та аграрними кооперативами країн ЄС, які користуються значною фінансовою підтримкою в межах Спільної аграрної політики. Така нерівність конкурентних умов зумовлює потребу в значних інвестиціях у технологічне оновлення, підвищення якості продукції та адаптацію виробничих процесів до європейських стандартів. Додаткове фінансове навантаження створюють валютні ризики, макроекономічна нестабільність і обмежений доступ до фінансових ресурсів.

Актуальними в сучасних умовах є логістичні бар'єри, значущість яких істотно зросла внаслідок повномасштабної війни. Блокування або ускладнення функціонування традиційних морських логістичних маршрутів спричинило масштабну переорієнтацію експортних потоків на сухопутні транспортні коридори, що створило надмірне навантаження на прикордонну інфраструктуру. У результаті виникли численні вузькі місця в логістичних

ланцюгах, які призводять до затримок у перевезеннях, підвищення вартості транспортування та зниження ефективності зовнішньоторговельних операцій. Додатковим ускладненням є технічна несумісність окремих елементів транспортної інфраструктури України та країн ЄС, зокрема різниця у ширині залізничної колії, що потребує додаткових перевантажувальних операцій [25].

Особливу групу становлять іміджеві та маркетингові перешкоди, що обмежують результативне просування української аграрної продукції на ринку Європейського Союзу. Рівень обізнаності європейських споживачів щодо української агропродовольчої продукції залишається недостатнім, що ускладнює її позиціонування та формування позитивного сприйняття на ринку. Крім того, відчувається дефіцит сильних національних брендів у сегменті агропродовольчої продукції, здатних забезпечити впізнаваність українського походження товарів. Додатковим викликом є необхідність адаптації упаковки, маркування та комунікаційної стратегії відповідно до вимог європейського ринку.

Отже, усунення наявних бар'єрів вимагає впровадження комплексного підходу, який передбачає вдосконалення державної аграрної політики, посилення інституційної спроможності, оновлення виробничої та логістичної інфраструктури, підвищення результативності систем контролю якості, а також адресну підтримку малих і середніх аграрних виробників. Успішна інтеграція до ринку Європейського Союзу відкриває не лише нові перспективи для розширення експорту, а й стає важливим чинником підвищення загальної конкурентоспроможності аграрного сектору України.

Незважаючи на наявність значних конкурентних викликів, інтеграція українського аграрного сектору до європейського економічного простору створює вагомий потенціал для синергетичної співпраці, здатної забезпечити взаємовигідні результати як для України, так і для Європейського Союзу. Зокрема, аграрний сектор України може виконувати важливу функцію у

частковому заміщенні імпорту сільськогосподарської сировини, яку країни ЄС традиційно постачають із-за меж європейської митної території.

Одним із найбільш перспективних напрямів такої співпраці є виробництво білкової сировини, насамперед соєвих культур, які нині у значних обсягах імпортуються Європейським Союзом із країн Американського континенту. Завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам для вирощування цієї культури Україна володіє значним потенціалом для розширення виробництва сої та посилення власних позицій як надійного постачальника білкової аграрної сировини на європейський ринок.

Крім того, розвиток цього напрямку може забезпечити додатковий структурний ефект для вітчизняного аграрного сектору, оскільки диверсифікація виробничої структури на користь білкових культур здатна частково знизити надмірну концентрацію на зерновому виробництві та, відповідно, послабити конкурентний тиск українських зернових виробників на ринку Європейського Союзу.

Для Європейського Союзу така модель співпраці також має стратегічні переваги, оскільки створює можливість зменшити залежність від імпорту аграрної сировини з географічно віддалених зовнішніх ринків, диверсифікувати канали постачання та посилити продовольчу безпеку завдяки співпраці з територіально близьким і стратегічно важливим партнером. Водночас це відкриває додаткові можливості для більш гнучкого регулювання внутрішнього аграрного виробництва в межах Європейського Союзу, поєднуючи підтримку власного сільського господарства із забезпеченням стабільного доступу до необхідної сировинної бази.

Висновки до розділу

Проведений аналіз сучасного стану аграрного ринку України засвідчив, що аграрний сектор продовжує відігравати стратегічно важливу роль у

національній економіці, забезпечуючи значну частку валового внутрішнього продукту, валютних надходжень та експортного потенціалу держави. Водночас дослідження підтвердило наявність структурних диспропорцій, зокрема збереження сировинної моделі розвитку, домінування рослинництва у структурі виробництва та високу залежність від зовнішньої кон'юнктури світових аграрних ринків.

Аналіз макроекономічних показників за 2014–2024 роки продемонстрував, що аграрний сектор функціонував в умовах постійних кризових викликів, пов'язаних із тимчасовою окупацією частини територій України з 2014 року та повномасштабною військовою агресією Російської Федерації з 2022 року. Військові дії спричинили суттєве скорочення посівних площ, зниження фізичних обсягів виробництва, руйнування виробничої та логістичної інфраструктури, а також значні економічні втрати для аграрного сектору. Найбільш негативного впливу зазнали галузі, територіально сконцентровані в південних і східних регіонах України, зокрема овочівництво. Водночас аналіз вартісних показників виробництва свідчить, що їх зростання значною мірою зумовлене інфляційними процесами, а не реальним збільшенням виробничих обсягів або підвищенням ефективності аграрного виробництва.

Дослідження зовнішньоторговельної діяльності підтвердило, що аграрний експорт залишається одним із ключових джерел валютних надходжень України та важливим інструментом інтеграції до світової економіки. Євроінтеграційні процеси суттєво трансформували географічну структуру зовнішньої торгівлі, у результаті чого Європейський Союз став основним торговельним партнером України в аграрній сфері. Реалізація Угоди про асоціацію, функціонування зони вільної торгівлі та вимушена логістична переорієнтація в умовах війни сприяли зростанню частки аграрного експорту до країн ЄС. Разом із тим товарна структура експорту залишається переважно сировинною, з домінуванням зернових, олійних культур та продукції первинної переробки, що зумовлює

обмежені можливості для формування високої доданої вартості та підвищує чутливість до коливань світових цін.

Оцінка перспектив інтеграції аграрного ринку України до Європейського Союзу дозволила встановити, що цей процес супроводжується не лише значними можливостями, але й комплексом системних викликів. До ключових бар'єрів належать жорсткі регуляторні вимоги ЄС у сфері санітарного, ветеринарного та фітосанітарного контролю, незавершеність гармонізації законодавства, недостатня інституційна спроможність державних органів, високий конкурентний тиск з боку європейських виробників, логістичні обмеження та обмежена представленість української продукції з високою доданою вартістю. Водночас інтеграція до європейського ринку створює значний потенціал для модернізації аграрного сектору, впровадження сучасних виробничих стандартів, розвитку переробки, диверсифікації експорту та зміцнення конкурентоспроможності українських виробників.

Отже, аграрний ринок України в умовах євроінтеграції перебуває на етапі глибокої трансформації, що поєднує значні структурні виклики із перспективами довгострокового розвитку. Подальше підвищення ефективності його функціонування потребує комплексної державної політики, спрямованої на інституційну адаптацію до вимог ЄС, модернізацію інфраструктури, підтримку малих і середніх виробників, розвиток переробних галузей та формування більш збалансованої моделі інтеграції до європейського економічного простору.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1 Стратегічні напрями розвитку аграрного ринку України в умовах євроінтеграції

Аналіз сучасного стану аграрного сектору України, здійснений у розділі 2, засвідчив, що, з одного боку, аграрна галузь продовжує виконувати стратегічно важливу функцію в національній економіці та залишається вагомим елементом забезпечення глобальної продовольчої безпеки, демонструючи відносно високий рівень стійкості навіть в умовах повномасштабної військової агресії. Водночас, з іншого боку, збереження екстенсивної моделі розвитку, орієнтованої переважно на експорт сировинної продукції, в умовах ускладнення логістичних маршрутів, зростання виробничих витрат і посилення зовнішніх ризиків істотно знижує рівень конкурентоспроможності та прибутковості українського аграрного бізнесу.

Результати проведеного економіко-математичного моделювання емпірично підтвердили, що просте збільшення фізичних обсягів виробництва сільськогосподарської продукції без одночасної якісної трансформації структури експорту не забезпечує пропорційного зростання валютних надходжень. Це пояснюється тим, що ключовим чинником формування експортних доходів залишається кон'юнктура світових сировинних ринків, вплив на яку з боку України як постачальника переважно сировинної продукції є обмеженим.

З огляду на стратегічну незворотність євроінтеграційного курсу України, пріоритетним напрямом розвитку аграрного сектору має стати поступовий перехід від моделі «сировинного постачальника» до моделі сучасного глобального продовольчого хабу, інтегрованого до європейських і міжнародних ланцюгів створення доданої вартості. Досягнення цієї стратегічної мети потребує концентрації державної політики, інституційних реформ та бізнес-

стратегій на реалізації комплексу взаємопов'язаних стратегічних пріоритетів, спрямованих на структурну модернізацію аграрного сектору, розвиток переробної промисловості, розширення експортної диверсифікації, посилення інноваційного потенціалу та забезпечення сталого розвитку галузі (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Стратегічні пріоритети розвитку ринку аграрної продукції України

Джерело: побудовано автором

Пріоритет 1. Інституційна інтеграція та гармонізація з механізмами Спільної аграрної політики ЄС.

Однією з визначальних передумов успішної інтеграції України до європейського економічного простору є забезпечення належного рівня інституційної спроможності аграрного сектору. Йдеться не лише про формальне приведення національного законодавства у відповідність до вимог Європейського Союзу, а й про створення ефективної системи управління аграрною політикою, яка буде сумісною з європейськими інституційними механізмами. Це створить умови для функціонування українських агровиробників у межах єдиного нормативно-правового середовища разом з іншими учасниками європейського ринку.

Одним із базових елементів такої трансформації є створення та акредитація національного Платіжного агентства, яке виступатиме необхідною інституційною умовою для отримання доступу до фінансових механізмів підтримки Європейського Союзу після набуття членства. До основних функцій цієї установи належатимуть адміністрування прямих виплат, розподіл грантових ресурсів, здійснення фінансового контролю та проведення аудиту відповідно до стандартів ЄС. Відсутність такого органу фактично унеможливить інтеграцію українських агровиробників до системи європейської фінансової підтримки.

Не менш значущим завданням є завершення впровадження Інтегрованої системи адміністрування та контролю, яка виступає ключовим інструментом реалізації Спільної аграрної політики Європейського Союзу. Це передбачає формування єдиного цифрового реєстру сільськогосподарських товаровиробників, земельних ділянок і прав на отримання державної підтримки. Запровадження такої системи сприятиме підвищенню прозорості земельних відносин, посиленню контролю за цільовим використанням земельних ресурсів, дотриманням екологічних стандартів, а також автоматизації механізмів надання державної підтримки.

Стратегічно важливим напрямом є також інтеграція екологічних цілей Європейського зеленого курсу, зокрема імплементація положень стратегії «Від лану до столу». Це потребує розроблення національного механізму поетапного досягнення екологічних цілей, включаючи скорочення використання пестицидів і антибіотиків, зменшення втрат поживних речовин у ґрунтах, а також розширення площ органічного землеробства. Реалізація такого підходу сприятиме не лише екологічній трансформації аграрного виробництва, а й зниженню ризиків застосування до української продукції додаткових торговельних обмежень з боку Європейського Союзу.

Окремим важливим напрямом є завершення реформування системи безпечності харчової продукції шляхом повного впровадження принципів

НАССР на всіх рівнях аграрного виробництва, включаючи сегмент малих виробників. Важливого значення також набуває забезпечення повної простежуваності продукції на всіх етапах ланцюга постачання, що відповідає сучасним вимогам європейського ринку та сприяє зміцненню довіри споживачів до української аграрної продукції.

Пріоритет 2. Структурна трансформація аграрного сектору: перехід від сировинного експорту до розвитку глибокої переробки та біоенергетики.

Події останніх років, зокрема логістична криза, спричинена блокуванням традиційних експортних маршрутів, наочно продемонстрували вразливість економічної моделі, що базується на експорті дешевої сировинної продукції. Висока частка транспортних витрат у структурі собівартості суттєво знижує економічну ефективність такої моделі та робить її нестійкою в умовах зовнішніх кризових впливів. У зв'язку з цим одним із стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору має стати поступовий перехід до моделі, орієнтованої на експорт продукції з вищим рівнем доданої вартості.

Одним із перспективних механізмів реалізації цього стратегічного напрямку є формування виробничих кластерів, орієнтованих на глибоку переробку зернових та олійних культур. Державна інвестиційна політика має бути спрямована на стимулювання розвитку підприємств, що спеціалізуються на виробництві біоетанолу, крохмалю, глютену, лецитину, рослинних білкових концентратів, амінокислот та інших видів високотехнологічної продукції. Така структурна трансформація сприятиме суттєвому збільшенню валютних надходжень, зниженню логістичного навантаження та зміцненню позицій України у глобальних ланцюгах створення продовольчої доданої вартості.

Перспективним напрямом також є розвиток біоенергетичного сегмента, зокрема масштабування виробництва біометану з аграрних відходів. З урахуванням положень європейської енергетичної стратегії REPowerEU Україна має значний потенціал для формування нової експортної ніші як постачальник

відновлюваних енергетичних ресурсів. Це одночасно сприятиме зміцненню енергетичної безпеки Європейського Союзу та підтримуватиме процес декарбонізації української економіки.

Додатковим напрямом структурної модернізації має стати розвиток тваринництва як внутрішнього споживача фуражного зерна. Розширення виробництва продукції тваринницького походження дозволить трансформувати надлишки зернової сировини у товари з вищою доданою вартістю, зокрема молочну та м'ясну продукцію, що сприятиме зниженню залежності від експорту необробленого зерна.

Пріоритет 3. Технологічна модернізація та цифровізація аграрного сектору.

Забезпечення конкурентоспроможності українського аграрного сектору на європейському ринку неможливе без широкомасштабного впровадження сучасних технологічних рішень. Одним із ключових напрямів у цьому контексті є розвиток точного землеробства, що передбачає використання цифрових систем моніторингу, супутникових технологій, агродронів, IoT-рішень, а також систем диференційованого внесення ресурсів. Запровадження таких технологій сприятиме підвищенню ефективності виробництва, скороченню витрат та зменшенню екологічного навантаження.

Важливою складовою технологічної модернізації є підвищення енергетичної автономності аграрного виробництва шляхом переходу на відновлювані джерела енергії. Це дозволить знизити собівартість продукції та посилити стійкість аграрного бізнесу до енергетичних ризиків і нестабільності на енергетичних ринках.

Крім того, важливим напрямом модернізації є цифровізація земельних відносин, завершення наповнення державного земельного кадастру та розвиток електронних механізмів управління земельними ресурсами. Такі заходи сприятимуть підвищенню прозорості земельного ринку, зміцненню

інвестиційної привабливості сектору та загальному підвищенню ефективності його функціонування.

Пріоритет 4. Логістична диверсифікація та інтеграція до транс'європейської транспортної системи.

Сучасні безпекові виклики, спричинені військовою агресією, актуалізували необхідність докорінного перегляду логістичної моделі функціонування аграрного сектору України. Висока залежність від морських експортних маршрутів продемонструвала значний рівень вразливості в умовах блокування портової інфраструктури, що зумовлює потребу у формуванні більш диверсифікованої та стійкої системи транспортування аграрної продукції. Одним із ключових стратегічних напрямів у цьому контексті є розвиток альтернативних експортних маршрутів, здатних мінімізувати логістичні ризики та забезпечити безперервність зовнішньоторговельних операцій.

Важливим елементом цієї трансформації має стати розвиток інтермодальної інфраструктури на західному кордоні України. Йдеться про будівництво сучасних логістичних терміналів і так званих «сухих портів», призначених для перевантаження аграрної продукції з української широкої залізничної колії на європейську вузьку. Реалізація таких інфраструктурних проєктів сприятиме підвищенню пропускної спроможності прикордонної транспортної системи, скороченню часу перевезення вантажів та підвищенню ефективності логістичних ланцюгів у напрямку європейських морських портів.

Стратегічного значення набуває також інтеграція транспортної системи України до транс'європейської транспортної мережі TEN-T. Реалізація масштабних інфраструктурних проєктів із розширення європейської залізничної колії вглиб території України створить передумови для прямого залізничного сполучення з ключовими логістичними центрами Європейського Союзу без потреби у здійсненні технічних операцій із перевантаження вантажів або зміни рухомого складу. Такий підхід сприятиме не лише скороченню логістичних

витрат, але й стратегічному включенню України до єдиного європейського транспортного простору.

Окремим напрямом логістичної диверсифікації є розвиток річкового транспорту, передусім на дунайському напрямку. Модернізація портової інфраструктури, поглиблення судноплавних каналів, розширення перевалочних потужностей портів Рені та Ізмаїл, а також розвиток рейдової логістики дозволять сформувати стабільний альтернативний маршрут експорту аграрної продукції. Додатковою перевагою цього напрямку є його відносно низька вартість та вищий рівень екологічної ефективності порівняно з автомобільними перевезеннями.

Пріоритет 5. Формування фінансової архітектури відновлення та розвитку аграрного сектору.

Реалізація масштабної модернізації та структурної трансформації аграрного сектору неможлива без формування ефективної системи фінансового забезпечення, яка передбачає доступ до довгострокових інвестиційних ресурсів, інструментів мінімізації ризиків та механізмів залучення міжнародного капіталу.

Одним із першочергових завдань у цьому напрямі є створення дієвих механізмів страхування воєнних ризиків у партнерстві з міжнародними фінансовими інституціями. Запровадження таких інструментів сприятиме зниженню ризиків для потенційних інвесторів, забезпеченню захисту капіталовкладень та активізації притоку прямих іноземних інвестицій у розвиток аграрної переробки, логістичної інфраструктури та суміжних галузей.

Важливим інструментом державної підтримки має стати модернізація чинних програм пільгового кредитування шляхом переорієнтації з короткострокового фінансування оборотного капіталу на довгострокове інвестиційне кредитування проєктів, спрямованих на створення продукції з високою доданою вартістю. Пріоритетними об'єктами такого фінансування

повинні стати проєкти у сферах глибокої переробки сільськогосподарської продукції, розвитку біоенергетики, модернізації систем зрошення, садівництва та інших капіталомістких напрямів оновлення аграрного виробництва.

Перспективним джерелом фінансової підтримки є також активніше використання ресурсів передвступних фінансових інструментів Європейського Союзу. Підготовка та реалізація національних програм, орієнтованих на модернізацію сільських територій, розвиток кооперативного руху, підтримку малих і середніх фермерських господарств, а також диверсифікацію сільської економіки, створить додаткові можливості для залучення грантового фінансування та прискорення інституційної адаптації до європейських стандартів.

Отже, реалізація окреслених стратегічних пріоритетів формує передумови для якісної трансформації аграрного сектору України. Перехід від моделі, орієнтованої переважно на експорт сировинної продукції, до високотехнологічного виробництва продовольства з високою доданою вартістю сприятиме зміцненню економічної стійкості держави, посиленню валютної стабільності, розвитку конкурентоспроможного агробізнесу та підвищенню ролі України як важливого учасника європейської й глобальної системи продовольчої безпеки.

3.2 Удосконалення механізмів державного регулювання аграрного ринку України в умовах євроінтеграції

Результативна реалізація стратегічних пріоритетів розвитку аграрного сектору, визначених у попередніх підрозділах, потребує комплексного реформування системи державного управління та механізмів регулювання галузі, без чого досягнення поставлених цілей є неможливим. Якщо результати проведеного економіко-математичного моделювання засвідчили необхідність глибоких структурних трансформацій для підвищення результативності

експортної діяльності, то ключовим завданням державної політики на сучасному етапі має стати формування цілісного інституційного середовища, спроможного забезпечити функціонування національного аграрного ринку відповідно до норм, правил і стандартів Європейського Союзу.

У цьому контексті державна політика має трансформуватися від переважно ситуативного реагування на поточні виклики до системного підходу, орієнтованого на формування сучасної інфраструктури управління аграрним сектором, гармонізацію технічного й нормативно-правового регулювання, а також запровадження нових механізмів фінансової підтримки та адміністрування.

З метою систематизації запропонованих напрямів реформування та оцінювання їх потенційного впливу на подальший розвиток аграрного ринку було сформовано матрицю механізмів удосконалення інституційного середовища (табл. 3.1).

Як свідчать результати проведеного аналізу, одним із першочергових напрямів державної політики має стати інституційне посилення системи управління аграрним сектором, оскільки суттєвою перешкодою на шляху до повноцінної інтеграції України до європейського економічного простору часто є не стільки рівень якості вітчизняної продукції, скільки обмежена спроможність державних інституцій забезпечувати управління галуззю відповідно до принципів прозорості, підзвітності та ефективності, що лежать в основі європейської управлінської практики.

Таблиця 3.1

Механізми вдосконалення інституційного середовища ринку аграрної продукції України

Напрям	Ключовий захід / Інструмент	Механізм реалізації	Очікуваний ефект для ринку аграрної продукції
1	2	3	4
1. Інституційна розбудова системи адміністрування	Створення національного Платіжного агентства	Акредитація єдиного органу за стандартами ЄС для акумуляції та виплати коштів з бюджету та фондів ЄС.	Забезпечення прозорого доступу до фінансування, мінімізація корупції, можливість отримання субсидій ЄС після вступу.
	Впровадження системи IACS	Інтеграція реєстрів (земельного, тварин, аграрного) та запуск системи ідентифікації ділянок для автоматизованого контролю.	Автоматизація надання підтримки, унеможливлення нецільового використання земель та подвійного фінансування.
2. Гармонізація технічного регулювання	Імплементація регламентів ЄС щодо санітарних та фітосанітарних заходів	Прийняття підзаконних актів щодо простежуваності та контролю за пестицидами.	Усунення технічних бар'єрів для експорту продукції з високою доданою вартістю, взаємне визнання систем контролю.
	Реформа системи лабораторного контролю	Акредитація державних лабораторій за стандартом ISO/IEC 17025 та інтеграція в мережу ЄС.	Визнання результатів українських досліджень в ЄС без повторних перевірок на кордоні.
3. Трансформація державної підтримки	Перехід до інвестиційної моделі	Запровадження грантів на співфінансування капітальних інвестицій замість прямих дотацій.	Стимулювання переробки сировини, створення основних засобів виробництва та робочих місць у селі.
	Екологізація підтримки	Прив'язка виплат до дотримання екологічних практик (точне землеробство, органічне виробництво).	Адаптація до вимог Green Deal, уникнення вуглецевих податків при експорті.
4. Розвиток ринкового страхування	Запровадження агрострахування з державною підтримкою	Компенсація частини страхових премій з бюджету, зокрема для покриття воєнних ризиків.	Підвищення фінансової стійкості фермерів, покращення доступу до банківського кредитування.
	Трансформація Експортно-кредитного агентства (ЕКА)	Надання гарантій та страхування експортних контрактів від ризику неплатежу.	Зниження вартості капіталу для експортерів, стимулювання виходу на нові ринки.
5. Залучення інвестицій та фінансування	Використання інструментів Ukraine Facility	Спрямування коштів Плану України на відновлення інфраструктури та розмінування земель.	Відновлення виробничого потенціалу, зниження собівартості логістики.
	Розвиток ринку «зелених» облігацій	Залучення капіталу під проєкти сталого розвитку за зниженими ставками.	Забезпечення доступу суб'єктів господарювання до довгострокових фінансових ресурсів на пільгових умовах та комплексна модернізація енергетичної інфраструктури агропромислового комплексу.

Джерело: розроблено автором на основі аналізу регламентів ЄС

Ключовим елементом оновленої інституційної архітектури має стати створення національного Платіжного агентства, яке виконуватиме функції адміністрування державної підтримки аграрного сектору відповідно до стандартів Спільної аграрної політики Європейського Союзу. Формування такої

інституції є необхідною передумовою для забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами, прозорого розподілу державної допомоги, належного контролю за використанням бюджетних коштів та подальшої інтеграції України до системи фінансових механізмів підтримки ЄС.

Україна має забезпечити створення єдиного акредитованого інституційного органу, на який буде покладено виключні повноваження щодо акумулювання, адміністрування та розподілу фінансових ресурсів як у межах державної підтримки, так і коштів європейських фондів, спрямованих на розвиток сільського господарства. Функціонування такої інституції, побудованої на принципах чіткого розмежування функціональних повноважень, прозорості управлінських процедур та ефективного внутрішнього аудиту, сприятиме зниженню корупційних ризиків і забезпеченню рівного доступу аграрних товаровиробників до фінансових інструментів підтримки.

Важливим компонентом цієї інституційної трансформації є завершення впровадження Інтегрованої системи адміністрування та контролю, яка повинна об'єднати в межах єдиного цифрового середовища реєстри сільськогосподарських виробників, систему обліку тварин та механізми ідентифікації земельних ділянок. Запровадження такої системи створить передумови для переходу до автоматизованого управління механізмами державної підтримки, за якого кожна земельна ділянка матиме цифрову ідентифікацію. Це дозволить мінімізувати ризики нецільового використання земельних ресурсів, дублювання фінансування та інших зловживань у сфері державної допомоги.

Другим стратегічним напрямом є гармонізація системи технічного регулювання та контролю безпечності аграрної продукції, що виступає необхідною передумовою для усунення нетарифних бар'єрів у торгівлі з Європейським Союзом. У межах цього напрямку державна політика має бути зосереджена на повній імплементації європейських регламентів у сфері

санітарних і фітосанітарних заходів, що передбачає створення ефективної системи простежуваності продукції за принципом «від лану до столу», а також посилення контролю за використанням засобів захисту рослин та інших виробничих ресурсів.

Для практичного забезпечення відповідності зазначеним вимогам необхідною умовою є модернізація державної лабораторної інфраструктури та її приведення у відповідність до міжнародних стандартів якості, зокрема шляхом акредитації лабораторій відповідно до стандарту ISO/IEC 17025. Визнання результатів досліджень, проведених українськими лабораторіями, компетентними органами Європейського Союзу сприятиме скороченню тривалості прикордонного контролю, зменшенню потреби у повторному тестуванні продукції та, як наслідок, оптимізації логістичних витрат для вітчизняних експортерів.

Третім стратегічним напрямом є перегляд підходів до державної підтримки аграрного сектору, яка в умовах обмежених бюджетних ресурсів має змінити свою функціональну орієнтацію — від механізмів прямого субсидування до інструментів стимулювання інвестиційного розвитку. Доцільним є поступовий перехід до моделі підтримки, подібної до європейського інструменту IPARD, у межах якої держава виступає не лише джерелом фінансової допомоги, але й партнером у реалізації інвестиційних проєктів, спрямованих на розвиток переробної промисловості, логістичної інфраструктури, систем зрошення та інших капіталомістких напрямів модернізації аграрного сектору.

Реалізація такого підходу сприятиме формуванню довгострокових виробничих активів, нарощуванню внутрішньої доданої вартості та підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору. Водночас механізми державної підтримки мають бути орієнтовані на досягнення екологічних цілей шляхом впровадження системи еко-схем, за якої отримання фінансової підтримки буде

безпосередньо пов'язане з упровадженням товаровиробниками природоохоронних практик та екологічно відповідальних технологій. Це дозволить узгодити національну аграрну політику з цілями Європейського зеленого курсу, а також знизити ризики застосування до української аграрної продукції потенційних вуглецевих торговельних обмежень.

Четвертим стратегічним напрямом є розвиток механізмів ринкового регулювання та страхового захисту, спрямованих на підвищення стійкості аграрного ринку в умовах високої економічної волатильності, кліматичних викликів та воєнних ризиків. У сучасних умовах державна політика має бути орієнтована на формування повноцінної системи аграрного страхування, яка передбачатиме механізми часткової компенсації страхових премій за рахунок бюджетних ресурсів. Запровадження такого інструменту дозволить знизити фінансову вразливість агровиробників до несприятливих погодних умов, втрати врожаю та інших ризиків, що безпосередньо впливають на стабільність аграрного виробництва.

Водночас важливим елементом ринкової стабілізації має стати підвищення ефективності функціонування Експортно-кредитного агентства шляхом розширення механізмів фінансового гарантування зовнішньоекономічної діяльності. Надання гарантій щодо виконання експортних контрактів сприятиме зменшенню ризиків для фінансових установ, що, своєю чергою, дозволить знизити вартість торговельного фінансування для українських експортерів та підвищити конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції на міжнародних ринках.

Послідовне впровадження зазначених інструментів сприятиме створенню стійкого інституційного середовища, здатного забезпечити ефективно функціонування аграрного ринку в умовах зростаючої невизначеності, а також поступове пристосування до регуляторних механізмів, що діють у Європейському Союзі.

П'ятим стратегічно важливим напрямом державної політики є створення сприятливих умов для залучення інвестиційних ресурсів і зовнішнього фінансування, необхідних для післявоєнного відновлення та модернізації аграрного сектору. Масштабна трансформація аграрного виробництва, розвиток інфраструктури, впровадження сучасних технологій і структурна перебудова галузі потребують значних фінансових ресурсів, обсяг яких істотно перевищує можливості внутрішнього фінансування.

У зв'язку з цим державна політика має бути орієнтована на максимально ефективне використання міжнародних фінансових інструментів, зокрема потенціалу програми Ukraine Facility, яка передбачає залучення значних ресурсів для відновлення критичної інфраструктури, підтримання макроекономічної стабільності та проведення розмінування сільськогосподарських територій.

Поряд із грантовими механізмами фінансування перспективним напрямом є стимулювання розвитку ринку інструментів сталого інвестування, зокрема «зелених» облігацій, а також спеціалізованих кредитних програм, орієнтованих на реалізацію екологічно сталих інвестиційних проєктів. Такий підхід дозволить поєднати завдання економічного відновлення з екологічною модернізацією аграрного сектору.

Важливим механізмом також має стати поглиблення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями у межах програм спільного управління ризиками. Реалізація таких інструментів сприятиме зниженню кредитних ризиків, зменшенню вартості позикового капіталу для українських агровиробників та розширенню доступу до довгострокового фінансування, необхідного для реалізації масштабних інвестиційних проєктів.

Отже, комплексне впровадження запропонованих механізмів державного регулювання, фінансової підтримки та інституційної модернізації створить передумови для формування в Україні сучасного інституційного й фінансового

середовища, сумісного з європейськими стандартами. Це, своєю чергою, стане необхідною основою для повноцінної інтеграції українського аграрного сектору до Єдиного ринку Європейського Союзу та зміцнення його конкурентних позицій у міжнародному економічному просторі.

Висновки до розділу

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати стратегічні напрями розвитку аграрного ринку України в умовах європейської інтеграції та визначити ключові механізми вдосконалення державного регулювання, необхідні для забезпечення його ефективної трансформації. Встановлено, що в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів, воєнних викликів і структурних диспропорцій аграрного сектору подальший розвиток аграрного ринку має базуватися на комплексному підході, що поєднує інституційні реформи, технологічну модернізацію, структурну перебудову виробництва та вдосконалення фінансово-економічних механізмів підтримки.

Обґрунтовано, що стратегічною метою розвитку аграрного ринку України має стати перехід від переважно сировинно-експортної моделі функціонування до моделі високотехнологічного, конкурентоспроможного агропродовольчого сектору, інтегрованого до європейських і глобальних ланцюгів створення доданої вартості. Досягнення цієї мети потребує реалізації низки взаємопов'язаних стратегічних пріоритетів, серед яких ключове місце займають інституційна гармонізація з механізмами Спільної аграрної політики Європейського Союзу, розвиток глибокої переробки сільськогосподарської продукції, біоенергетики, цифровізація аграрного виробництва, логістична диверсифікація та формування ефективної фінансової архітектури відновлення.

Доведено, що повноцінна інтеграція аграрного ринку України до європейського економічного простору неможлива без формування сучасного інституційного середовища, сумісного з європейськими стандартами

державного управління. У зв'язку з цим визначено необхідність створення ключових інституційних механізмів, зокрема національного Платіжного агентства, завершення впровадження Інтегрованої системи адміністрування та контролю, цифровізації земельних відносин, модернізації системи технічного регулювання, контролю безпечності продукції та лабораторної інфраструктури.

Важливим напрямом удосконалення державної політики визначено трансформацію механізмів державної підтримки аграрного сектору. Обґрунтовано доцільність переходу від короткострокових дотаційних інструментів до інвестиційно орієнтованої моделі підтримки, що стимулюватиме створення доданої вартості, розвиток переробних потужностей, екологізацію виробництва та реалізацію довгострокових модернізаційних проєктів. Окрему увагу приділено необхідності розвитку системи аграрного страхування, удосконалення механізмів експортного фінансування та залучення міжнародних фінансових ресурсів для післявоєнного відновлення галузі.

Отже, впровадження запропонованих стратегічних та інституційних заходів сформує необхідні передумови для якісної трансформації аграрного ринку України, підвищення його конкурентоспроможності, посилення економічної стійкості та забезпечення результативної інтеграції до Єдиного ринку Європейського Союзу. У довгостроковому вимірі це сприятиме переходу аграрного сектору до моделі сталого інноваційного розвитку, зміцненню позицій України в міжнародній продовольчій системі та посиленню її ролі як стратегічного партнера Європейського Союзу у сфері продовольчої безпеки.

ВИСНОВКИ

У процесі проведеного дослідження було розкрито теоретичні, аналітичні та практичні аспекти розвитку аграрного ринку України в умовах європейської інтеграції. Отримані результати дають підстави стверджувати, що аграрний сектор залишається однією з ключових складових національної економіки, оскільки забезпечує продовольчу безпеку держави, формує значну частку валютних надходжень та відіграє важливу роль у міжнародній торгівлі. Водночас сучасний стан аграрного ринку свідчить про наявність низки системних проблем, що стримують його повноцінний розвиток і знижують конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

У ході дослідження було встановлено, що аграрний ринок є складною багаторівневою економічною системою, яка охоплює сукупність відносин між виробниками, споживачами, державою, фінансовими інституціями та іншими учасниками ринку. Його функціонування визначається не лише економічними механізмами попиту і пропозиції, але й інституційним середовищем, державним регулюванням, рівнем розвитку інфраструктури, технологічними можливостями та міжнародними інтеграційними процесами. Саме тому розвиток аграрного ринку доцільно розглядати не лише як питання зростання виробництва, а як комплексну трансформацію всієї системи аграрних економічних відносин.

Особливу увагу в роботі було приділено аналізу впливу євроінтеграційних процесів на функціонування аграрного ринку України. Дослідження показало, що європейська інтеграція стала важливим стимулом для модернізації галузі, гармонізації законодавства, впровадження сучасних стандартів якості та безпечності продукції, а також розширення експортних можливостей. Укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та функціонування зони вільної торгівлі сприяли суттєвій зміні географічної структури зовнішньої торгівлі, у результаті чого ЄС став основним торговельним партнером України в аграрній сфері. Водночас інтеграція до

європейського ринку висуває нові вимоги до вітчизняних виробників, пов'язані з високими стандартами якості, екологічними нормами, технічним регулюванням та посиленням конкуренції.

Аналіз сучасного стану аграрного сектору України підтвердив, що попри високий потенціал галузі її розвиток залишається нерівномірним і значною мірою залежним від зовнішніх чинників. Український аграрний сектор продовжує зберігати сировинно-експортну модель розвитку, у якій домінують зернові, олійні культури та продукція первинної переробки. Така структура забезпечує швидкі валютні надходження, однак водночас робить економіку вразливою до коливань світових цін, логістичних обмежень і геополітичних ризиків. Особливо гостро ці проблеми проявилися в умовах повномасштабної війни, коли аграрний сектор зазнав суттєвих втрат через окупацію територій, мінування земель, руйнування інфраструктури та порушення традиційних експортних маршрутів.

Разом із тим дослідження засвідчило, що навіть у надзвичайно складних умовах аграрний сектор продемонстрував високий рівень адаптивності та стійкості. Українські виробники змогли частково переорієнтувати експортні потоки, адаптувати виробничі процеси та зберегти важливу роль аграрного сектору в економіці держави. Однак проведений аналіз і результати економіко-математичного моделювання підтвердили, що збереження чинної моделі розвитку не забезпечує стійкого довгострокового зростання. Просте збільшення фізичних обсягів виробництва без структурної модернізації та нарощування частки продукції з високою доданою вартістю не створює достатніх передумов для підвищення експортної ефективності та зміцнення економічної безпеки держави.

У зв'язку з цим у роботі обґрунтовано необхідність переходу до нової моделі розвитку аграрного ринку, заснованої на принципах технологічної модернізації, інституційної трансформації, сталого розвитку та глибшої

інтеграції до європейських економічних структур. Перспективними напрямками визначено розвиток переробної промисловості, біоенергетики, цифровізації аграрного виробництва, логістичної диверсифікації, розвитку системи аграрного страхування та модернізації механізмів державної підтримки відповідно до підходів Спільної аграрної політики ЄС.

Важливим висновком дослідження є те, що успішна інтеграція України до європейського аграрного простору залежить не лише від здатності виробників адаптуватися до нових стандартів, але й від ефективності державної політики, якості інституційного середовища та спроможності держави забезпечити прозорі, стабільні та прогнозовані умови розвитку аграрного бізнесу. Створення сучасних інституцій, гармонізація законодавства, залучення інвестицій, підтримка малих і середніх виробників та розвиток інновацій повинні стати основою довгострокової аграрної політики України.

Отже, аграрний ринок України перебуває на етапі глибокої трансформації. Попри значні виклики, європейська інтеграція відкриває перед ним не лише нові вимоги, але й значні можливості для модернізації, зміцнення конкурентоспроможності та переходу до якісно нової моделі розвитку. Подальший успіх цього процесу залежатиме від здатності поєднати внутрішні реформи, ефективне державне управління, інвестиційну активність та стратегічне бачення майбутнього аграрного сектору як невід'ємної частини європейського економічного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лебеденко О. В. Аграрний ринок: поняття та особливості. Агросвіт. 2020. № 12. С. 48-52. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/12_2020/8.pdf
2. Сухий П.О. Структура, функції та основні чинники формування агропродовольчого ринку. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Вип. 655. 144 с.
3. Закон України 1877-IV «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» в ред. від 04.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
4. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні. Економіка АПК. 2004. № 3. С. 19-29.
5. Коваленко, Ю. С. Аграрний ринок України: Організація та управління. Київ: ІАЕ УААН. 1998. 108 с.
6. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. Економіка АПК. 2007. №2. С.3-10.
7. Мороз О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2004. № 5.
8. Польова О., Гусонька Д. Поняття ринку аграрної продукції України в системі міжнародної торгівлі. Агропродовольчі ринки. 2018. Т.11. №3-4. С.103-110.
9. Мамчур В. А. Аграрний ринок як інститут розвитку аграрного бізнесу. Ефективна економіка № 9. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2342>
10. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 10.11. 1994 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 р. в ред. від 14.10.2025 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011.

12. Галан В. О., Самойлова А. Р. Євроінтеграція аграрного сектора України: виклики та перспективи виконання зобов'язань. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2025. Вип.89: частина 4. С.107-113.

13. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 року. Розпорядження КМУ від 30.12.2015 р. зі змінами 17.04. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>

14. Криленко В.І. Сучасні підходи до оцінки рівня державної підтримки аграрного сектору економіки. Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид. 2014. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3208>

15. Остапенко Т.В. Пріоритети державного регулювання вітчизняного АПК у контексті стратегії економічної модернізації. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 1. С. 98-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2015_1_16.

16. Григоренко Я. О. Науково-методичні засади комплексного оцінювання аграрного потенціалу регіонів України для забезпечення її економічної безпеки. Агросвіт. 2017. № 11. С. 70-76. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2017/13.pdf

17. Крижановська І. Ю. Методичні підходи до оцінки розвитку ринку сільськогосподарської продукції URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3447>

18. Прокопенко Н. І. Методологічні підходи до оцінки розвитку аграрного сектору України в контексті сталого розвитку: індикатори та

- механізми вимірювання. Стала економіка. DOI
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13988331>
19. Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP). URL:
<https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>
20. Підсумки функціонування аграрного сектору України у 2024 році. Національний інститут стратегічних досліджень. URL:
<https://niss.gov.ua/news/statti/pidsumky-funktsionuvannya-ahrarnoho-sektoru-ukrayiny-u-2024-rotsi>
21. Агробізнес під час війни: підсумки і перспективи. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/26077-ahrobiznes-pid-chas-viiny-pidsumky-i-perspektyvy.html>
22. Тарасовський Ю. Аграрний ринок праці відновився на 80% від довоєнного – дослідження. Forbes Ukraine. 2023. URL:
<https://forbes.ua/news/agrarniy-rinok-pratsi-vidnovivsya-na-80-vid-dovoennogo-doslidzhennya-15052023-13659>
23. TradeMap. URL:
https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c%7c42%7c%7c211794%7c%7c6%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1
24. Палій М. О., Канцедаль Н. А. Інституційна та економічна готовність аграрного сектору України до інтеграції в європейський союз: сучасний стан і стратегічні перспективи. Економічний простір. 2025. № 202. С. 230-236. DOI:
<https://doi.org/10.30838/EP.202.230-236>
25. Росола У. В., Росола А. П. Проблеми інтеграції українського аграрного ринку у європейський простір. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Випуск 21. Т.2. С. 60-68. URL:
<https://doi.org/10.15330/apred.2.21.60-68>

26. Формування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: посіб. у питаннях і відповідях / за ред. П.Т.Саблука. К.: ІАЕ УААН, 1999. 362с.

27. Семчик В. І. Навчаючись, навчаю...: вибр. пр.: до 85-річчя від дня народж. Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Спринт-Сервіс, 2012. 595 с.

28. Мороз О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2004. № 5.

29. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. К.: Основа, 2000. 198 с.